

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Філологічний факультет

Кафедра філософії та культурології

АНАЛІТИЧНО-ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МЕТАФІЗИКИ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

Здобувач 608 групи спеціальності

033 Філософія,

ОПП Філософія

Муха Микита Сергійович

Науковий керівник: к.ф.н.,

доцент Починок Ірина Борисівна

Рецензент:

К.ф.н., доцент Рошкулець Р.Г.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № ____ від „____” _____ 2023 р.

Зав. кафедри _____ доц. Ольга РУПТАШ

Чернівці – 2023

phil_2023_090

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ (ABSTRACT).....	3
ВСТУП	5
Розділ I. МЕТАФІЗИКА У ФІЛОСОФІЇ	
1.1. Метафізика як джерело філософії античності.....	8
1.2. Християнська метафізика.....	10
1.3 . Метафізика Нового часу.....	17
Розділ II. АНАЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ	
2.1. Формування методів та традицій аналітичної філософії.....	21
2.2. Неопозитивістський підхід до проблеми метафізики.....	39
2.3. Лінгвістичний поворот аналітичної філософії.....	47
2.4. Новий шлях для метафізики.....	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

АНОТАЦІЯ (ABSTRACT)

Муха М. С. Аналітично-філософська інтерпретація метафізики. Магістерська робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 033 «Філософія». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Філологічний факультет, кафедра «Філософії та культурології» - Чернівці 2023.

Магістерська робота присвячена вивченню розвитку аналітичної філософії, її методів, ставленню до метафізики. Робота приділяє окрему увагу вивченню проблем і становлення метафізики в історичній перспективі. Проаналізовано та описано процес розвитку опозиції аналітичної філософії та метафізики. В магістерській роботі були дослідженні причини провалу аналітичної традиції.

Ключові слова: аналітична філософія, філософія, аналітична філософія мови, аналіз, метафізика

Mukha M. Analytical and philosophical interpretation of metaphysics. Master's thesis for the degree of Master's Degree in specialty 033 "Philosophy". Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Faculty of Philology, Department of Philosophy and Cultural Studies. Chernivtsi, 2023.

The master's thesis is devoted to the study of the development of analytical philosophy, its methods, and its attitude to metaphysics. The work pays special attention to the study of the problems and formation of metaphysics in the historical perspective. The process of development of the opposition between analytic philosophy and metaphysics is analyzed and described. The reasons for the failure of the analytical tradition were investigated in the master's thesis.

Keywords: analytic philosophy, philosophy, analytic philosophy of language, analysis, metaphysics

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис)

ВСТУП

Актуальність дослідження. В останні десятиліття спостерігається підвищений інтерес до філософських аспектів метафізики, особливо в рамках її аналітико-філософського трактування. У світлі швидкого розвитку науки і технологій, а також змін у суспільних цінностях, сучасна філософія стикається з низкою викликів. Цей контекст вимагає глибшого розуміння основних категорій і проблем метафізики для адекватної відповіді на вимоги сучасності.

Застосування аналітичного підходу у філософії надає інструментарій для точного і ясного аналізу філософських питань, що особливо важливо при розгляді аспектів метафізики. У результаті аналітико-філософського вивчення метафізики можливе нове висвітлення традиційних дебатів і дилем, а також пропонування інноваційних підходів до осмислення фундаментальних аспектів буття, реальності та свідомості. Це дослідження спрямоване на виявлення теоретичних і методологічних аспектів аналітико-філософської інтерпретації метафізики. Такий підхід не тільки поглибить наше розуміння філософських традицій, а й збагатить дискурс сучасної філософії, вносячи нові ідеї та концепції.

У наш час інтерес до метафізики, висвітленої аналітико-філософським підходом, являє собою актуальний напрямок, що підкреслює невідкладність переосмислення філософських концепцій. Розвиток технологій і наукових досліджень, а також еволюція суспільних цінностей, створюють нові виклики для філософії, і в цьому контексті аналітико-філософська інтерпретація метафізики є ключовим інструментом для глибшого розуміння сутності буття.

Застосування аналітичного методу в цьому контексті відкриває нові перспективи для розв'язання традиційних дебатів і дилем, а також стимулює формування інноваційних підходів до осмислення фундаментальних аспектів

буття, реальності та свідомості. Це дослідження спрямоване на виявлення теоретичних і методологічних аспектів аналітико-філософської інтерпретації метафізики, з метою як поглибити розуміння філософських традицій, так і збагатити сучасний філософський дискурс новими ідеями та концепціями.

Основною метою цієї праці є спроба здійснити важливий внесок у розвиток філософії, пропонуючи нові перспективи для аналізу і розуміння метафізичних питань, і підкреслюючи їхню роль у вирішенні актуальних філософських проблем сучасності.

Мета. Глибоке дослідження методів аналітично-філософської традиції та її інтерпретації метафізики. Це дослідження покликане розкрити теоретичні та методологічні аспекти аналітичної-філософії, з метою виокремлення ключових засад і наслідків впливу застосування цього підходу на філософію та метафізику.

Об'єкт дослідження: аналітична традиція у філософії та її методи – вплив на розуміння феномена метафізики у філософії.

Предмет дослідження: Фокус цього дослідження зосереджений на аналітико-філософській інтерпретації метафізики.

Серед **першоджерел**, розглянутих у рамках даного дослідження, виокремлюються праці представників аналітичної традиції, таких як Готліб Фреге, Бертран Рассел, Людвіг Вітгенштейн, Альфред Айєр і Віллард Куайн. Однак, визнаючи значущість внеску цих мислителів, було прийняте рішення розширити аналіз і включити в дослідження першоджерела інших філософів, застосовуючи порівняльний метод. Використання історичного методу аналізу, створення достатнього переліку першоджерел та іншої наукової або публіцистичної літератури, і необхідність вивчення методів, які надали темі дослідження інтерес, стали об'єктом уваги. Основною особливістю, якій приділяється увага – метод аналітичної традиції, що привертає увагу своєю ригідністю і формалізованістю, що, своєю чергою, вирізняє його з-поміж інших філософських традицій.

Методологічні підходи. У процесі дослідження використовуються методи аналізу та синтезу, за допомогою яких здійснюється визначення принципів та критеріїв раціональності в загальнофілософському розумінні, вибір підходу до розуміння раціональних, нераціональних та інтуїтивних елементів у пізнанні. Важливим методологічним засобом є аналіз першоджерел представників аналітичної традиції, включно з такими великими мислителями, як Фреге, Рассел, Вітгенштейн, Айер і Куайн. Ці мислителі, що стоять біля витоків аналітичної філософії, надають фундаментальні ідеї та концепції, на яких ми будуємо наше дослідження. Важливим є також історичний метод. Історичний метод аналізу дає нам змогу розгледіти еволюцію думки від класичних періодів до новітніх часів, виявляючи зміни у філософському мисленні та появу нових парадигм.

Розділ I. Метафізика у філософії

1.1. Метафізика як джерело філософії античності

Вдивляючись у багату історію філософії нам необхідно розпочати із античності. Дійсно, саме з античності відраховують початок філософії як такої, а також всіх актуальних і сьогодні проблем. Для чого робити такі пролігомени взагалі? По-перше, як пише Р. Колінгвуд, «минуле, яке вивчає історик, – не мертве минуле, а минуле, яке в певному сенсі все ще живе в сучасності» [19, с. 97], по-друге, проблема метафізики дійсно впливає аж із античності, трансформується протягом середніх віків, нової доби і дістається аналітикам вже у сформованому вигляді. Власне цей розділ і буде присвячений розгляду еволюції метафізики, її проблем і того стану, в якому вона потрапляє до аналітиків. Із античності можливо прослідкувати існування таких питань і таких проблем найрізноманітнішого характеру, які не втратили актуальності навіть сьогодні, але в рамках нашої праці ми розглядатимемо лише філософські проблеми. А конкретніше – метафізичні.

Що нам відомо про античність? Це період, де уми великих мислителів, таких як Парменід, Геракліт, Сократ, Платон, стикалися з питаннями про природу буття і його фундаментальні властивості. Складні дебати Парменіда, спрямовані на ідею єдності та нерухомості буття, вступають у діалог із концепціями Геракліта, який проголошує вічний рух і зміну. Платон, підносячись над своїми попередниками, запроваджує теорію ідей і форм, створюючи абстрактний світ вищих реальностей, у якому-то тільки й існує сутність речей. Сократ, який першим пропагував пошук істини. Відносно цієї доби в історії філософії можливо згадати слова К. Щілдса (Christopher Shields) [18], який писав, що «Філософія виникла на Заході в певний час і в певному місці: в Греції, на узбережжі Малої Азії, в VI ст. до н.е. Малої Азії, наприкінці шостого століття до нашої ери. Хоча спочатку філософія просувалася

лише маленькими кроками вперед, філософія розквітла швидко, в деякому сенсі напрочуд швидко, за життя Сократа і після нього (469-399 до н.е.). Якимось чином ця людина, здається, майже самотужки перетворила нечітко пов'язаний набір далекосяжних питань про характер і напрямок людського існування в дисципліну зі своїми власними чіткими цілями та методами».

Розглядаючи становлення метафізики в античний період неможливо не помітити розквіт останньої саме завдяки Платонові. Платон будує ідеальний, метафізичний світ, у якому сутності речей існують у своїй досконалій формі, відокремленій від матеріального світу чуттєвих сприйнятів – «Світу надчуттєвих, незмінних, вічних ідей, який Платон називає «буття», протистоїть мінлива сфера чуттєвих речей: тут все тільки стає, безперервно виникає та зникає, але ніколи не «є». Платон стверджує, що істинне буття – це є безтілесні ідеї, які він називає сутностями» [див.: 2]. Після Платона сцену займає Аристотель, філософ, який робить власний внесок у розвиток метафізики. Спрямованість людини до пізнання та філософування сам Аристотель [див. 13, 1 глава] визначає так: «ВСІ люди за своєю природою прагнуть до пізнання. Свідченням цього є насолода, яку ми отримуємо від наших органів чуття; бо навіть крім їхньої корисності, ми любимо їх за них самих; і понад усе зір. Бо не тільки з метою дії, але навіть тоді, коли ми не збираємося нічого робити, ми віддаємо перевагу (можна сказати) баченню перед усім іншим. Можна сказати, що ми віддаємо перевагу баченню перед усім іншим. Причиною цього є те, що це найбільше з усіх почуттів дає нам змогу пізнати і виявити багато відмінностей між речами. Від природи тварини народжуються зі здатністю відчувати, а з відчуттів виробляється пам'ять у деяких з них, хоча в одних – ні. І тому перші більш розумні і схильні до навчання, ніж ті, що не можуть запам'ятовувати; ті, що нездатні чути звуки, є розумними, хоча їх не можна навчити, як, наприклад, бджолу і будь-яку іншу расу тварин. які можуть бути подібні до неї; а ті, що крім пам'яті мають ще й слух, почуття слуху, можна

навчити».

У «Метафізиці» Аристотеля здійснено глибокий аналіз буття і цілей, він вивчає природу руху і закони, що визначають структуру світу. Аристотель залишає спадщину, яка стане невіддільною частиною філософського канону, який має вплив навіть у сьогоденні.

1.2. Християнська метафізика

Переміщаючись у середньовіччя, ми бачимо, як метафізика тісно переплітається з теологією. Праці Аврелія Августина і Томи Аквінського надають глибокі роздуми про співвідношення віри і розуму, про природу Бога і світу. У цей період філософія стає невід'ємною частиною богослов'я. Філософську традицію наслідує і теологія. Точніше – християнська теологія. Антична традиція була відома схоластам переважно через Аристотеля, який, крім своєї логіки, довгий час залишався в тіні для західних мислителів, відомим лише через вторинні джерела. Протягом XIII століття схоласти зіткнулися з несподіваним сплеском філософської літератури, перекладеної з грецької та арабської мов. Цей потік текстів ознаменував розширення культурного горизонту і піддав сумніву традиційні схоластичні дослідження – схоласти вперше зіткнулися зі світом ідей, що базувалися на розумі та частково суперечили християнській вірі. Таким чином, період XIII століття ознаменував зустріч із західним світом нових ідей, що стали викликом для традиційних переконань. Багато вчених, незважаючи на заборони, продовжили вивчення і використання праць Аристотеля, що, зрештою, сприяло розквіту інтересу до античної філософії. Ключові концепції, як-от Першодвигун, вічний рух, заперечення творіння і провидіння, а також сумнів у безсмерті та духовній природі душі, викликали здивування і подив. Ці теорії являли собою практично нове одкровення для західного суспільства. Окрім того, для

Аквінського також дуже важливою була тема істини. Про нього можна прочитати, що: «Для Томи Аквінського основна проблема полягала в тому, щоб з'ясувати, як християнський вчений може наново впорядкувати всю структуру християнської мудрості таким чином, щоб язичницька філософія стала б даниною християнській вірі. Для Томи не було потреби відкидати чи зневажати те, що язичницький розум відкривав істину» [35].

Одночасно із цими питаннями, у лоні схоластики існували окрім вищеназваних проблем проблеми більш філософські – метафізичні. Мова йде про Універсалії. Дійсно, саме це питання було більше філософським, ніж богословським, вимагаючи найбільших філософських зусиль. Цей період в історії філософії був пронизаний переважно релігійними темами, і його філософська думка значною мірою відображала спроби поєднати філософію з християнською теологією.

Однією з важливих постатей у середньовічній філософії був Тома Аквінський, середньовічний теолог і філософ. Аквінський спробував синтезувати філософські погляди Аристотеля з християнським вченням. У своїх працях, таких як «Сума теології», Аквінський обговорював природу універсалій та їхнє відношення до божественної реальності. Також типовою для схоластичної філософії була наука про спасіння душі, про важливість божого осяяння. «У вступному питанні «Про священну доктрину» цей мислитель доводить, що, крім знань, які дає розум, для спасіння необхідне також Об'явлення, по-перше, тому, що без нього люди не могли б пізнати надприродну мету, до якої вони повинні прагнути своїми добровільними вчинками; по-друге, тому, що без Об'явлення були б невідомі навіть ті істини про Бога, які можна було б довести за допомогою розуму» [31]. Це вже означає розвинутий метафізичний дискурс про бога, про абстрактну сутність як «Душа», ведуться активні академічні дебати як саме цій душі правильно знайти шлях для спасіння.

Аквінський, як і Аристотель, відкидав платонівську ідею про те, що універсалії існують незалежно від індивідуальних речей. Він підтримував концепцію, згідно з якою універсалії існують в індивідуальних речах, але при цьому надавав цьому процесу глибшого релігійного сенсу. Для Аквінського, універсалії були частковими проявами божественного розуму у світі.

Оскільки середньовіччя стає ареною для дискусій про універсалії, – ідеї, які пронизують усю реальність, схоласти, такі як Вільям з Оккама, висміюють складні дебати своїх попередників і пропонують принцип «Простіше краще», аголошуючи на необхідності простоти в наукових і філософських теоріях.

Як було сказано вище, важливим напрямком середньовічної філософії, що зачіпає питання універсалій, був номіналізм. Номіналісти, зокрема Вільям з Оккама, відкидали реальність універсалій, вважаючи їх лише іменами (номінами), які привласнюють загальним категоріям. Вони стверджували, що тільки індивідуальні об'єкти реальні, а загальні поняття існують лише в умах. Серед спадщини Вільяма з Оккама також можливо помітити невеликий, але дуже відомий предмет – Бритву Оккама. Вільям з Оккама у своєму «*In libros Sententiarum*» (Коментарі до речень) формулює принцип, який згодом став відомий як «бритва Оккама», заявляючи, що множинність не слід вносити без суворої необхідності. В енциклопедії про нього пишуть таким чином: «Принцип, сформульований філософом-схоластом Вільямом Оккамом (1285-1347/49), що *pluralitas non est ponenda sine necessitate* – «множинність не слід стверджувати без необхідності». Цей принцип надає перевагу простоті: з двох конкуруючих теорій слід надавати перевагу більш простому поясненню сутності» [22]. Оккам твердить, що реально існують лише поодинокі об'єкти, категорично відкидаючи реальність більшості аристотелівських категорій, за винятком субстанції та якості. Він пропонує новий погляд на метафізику, стверджуючи, що реально існують тільки індивідуальні субстанції або якості. Наприклад, не існує окремої сутності

«білого», яка виходить за рамки конкретного білого об'єкта. Цей цікавий досвід, яким ми користуємось і в сьогодні, також мав значний вплив на формування сучасного дискурсу про подолання метафізики. Можливо цей принцип був першим передвісником позитивістських змін у філософії.

У своїй філософії Оккам виступає проти розмноження якостей в універсальні сутності та пропонує гіпотезу, відповідно до якої універсалії являють собою лише способи опису речей, які не володіють окремим онтологічним статусом (тобто не існують як такі, не існують особливо). За Оккамом, універсалії – це всього лише терміни, які використовують для мовлення про реальні об'єкти, і вони не мають незалежного існування.

Богословський факультет, зберігаючи старі традиції дослідження святого писма, впровадив нові методи, частково натхненні «ною логікою» Аристотеля, також відомою як «Аналітика», «Топіки» і «Софістичні спростування». Ці методи привнесли новий етап у розвиток наукового богослов'я, будучи альтернативою вивченню Святого Писма, що також дає новий поштовх в розвитку філософії та метафізики.

Філософія XVII-XVIII століть знаменується періодом інтенсивних роздумів про природу людського пізнання, що також не може не внести свій розвиток у метафізику. Можливо навіть стверджувати, що саме в цей час і починає розроблятися метафізика, проти якої пізніше будуть виступати і позитивісти, і неопозитивісти. Роботи Декарта, Ляйбніца і Спінози розкривають нові горизонти онтології та епістемології, вносячи невизначеність у реальність. Саме в цей період метафізика формує коло проблем, в якому розглядаються окрім вже описаних попередніми філософами (Природа Суцого (Онтологія), Проблема Універсалій, Причинність і Сутність) такі питання як Природа Людини і Розуму, Відношення Між Тілом і Розумом, Онтологічне Питання Про Буття.

Відома «Декартівська Революція» вперше ставить питання не таким чином, яким питання про істину та знання ставили середньовічні схоласти. Нові дослідження у філософії, зосередженні на людині, вперше роблять людину не тільки споживачем навколишнього світу, але ще і важливим фактором у його формуванні [див.: 36].

Ключовий внесок Декарта у філософію можна простежити через метод дедуктивного сумніву, представлений у «Роздумах про метод». Філософ запропонував відкинути все, у чому можливо сумніватися, щоб дійти до непохитної істини. Цей метод став фундаментом для формування нової системи знань, заснованої на чітких і ясних ідеях. Рассел про цей метод сумніву пише так: «Тепер я підійшов до двох найважливіших Декартових праць, у яких ідеться про чисту філософію. Це «Міркування про метод» (1637) та «Міркування про першу філософію» (1642). Вони тісно пов'язані між собою і нема потреби розглядати їх окремо».

У зазначених працях Декарт починає з пояснення методу, що згодом дістав назву «картезіанського сумніву». Аби мати міцну основу для своєї філософії, Декарт вирішує сумніватися в усьому, в чому тільки зможе. Передбачаючи, що на це потрібен певний час, він вирішує поки що керуватись у своїх діях загальновизнаними правилами, що дозволить його розумові не зважати на можливі практичні наслідки тих сумнівів.

«Декарт починає з скептицизму щодо чуттів. Чи можу я сумніватися, запитує він, у тому, що я в халаті сиджу отут біля каміна? Так, бо часом мені сниться, ніби я там, хоча насправді я лежу голий у ліжку. (Піжам і навіть нічних сорочок тоді ще не винайшли). Крім того, в божевільних часом трапляються галюцинації, тож може виявитись, що й мені щось увижається» [7, розділ IX].

Розділ, присвячений картезіанському сумніву, являє собою глибоке дослідження філософської стратегії, запропонованої Рене Декартом у його

«Роздумах про метод». Сумнів став ключовим інструментом у пошуку абсолютної істини та реформації філософського мислення. Декарт висунув ідею, що для досягнення надійного знання необхідно піддати сумніву все, що можна піддати сумніву. Цей радикальний підхід до сумніву виражається в його відомому висловлюванні: «Я вважатиму, що всі дослідження неправдиві, які якимось чином ґрунтуються на сумнівних принципах» [21]. Картезіанський сумнів став філософським методом, спрямованим на відкидання традиційних переконань і авторитетів. Декарт запропонував уявити себе в стані загального сумніву, навіть щодо існування зовнішнього світу, щоб залишити тільки ті ідеї, які є абсолютно ясними й очевидними [26].

У своїй праці «Медитації про першу філософію» Декарт формулює відоме твердження «*Cogito, ergo sum*» («Я мислю, отже, існую») [41], що виражає непохитну впевненість у реальності власного розуму. Ця фраза стає основоположною для його концепції пізнання та філософії суб'єктивізму. Це нове досягнення у філософії, сформулюємо його як суб'єктивістський поворот, дав нові можливості. Тепер проблематикою метафізики стає не тільки онтологія, причинно-наслідкові зв'язки тощо, але ще й людина: як вона розуміє, що вона може розуміти, механізм розуміння людиною.

Але не тільки Декартом була відома доба Ренесансу. У процесі дослідження філософії XVII-XVIII століть, наша увага фокусувалася на складному сплетінні ідей, які визначали цей період. Ця епоха відзначена значними змінами в соціокультурному контексті, які справили глибокий вплив на філософські напрями. Одним із ключових моментів цього періоду є наукова революція, яка переосмислила уявлення про світ і людину. Розвиток природничих наук, зокрема фізики, астрономії та хімії, надав нові методи пізнання та стандарти доказів. Роботи різних учених, таких як Галілео Галілей, Ісаак Ньютон і Готфрід Ляйбніц, відіграли вирішальну роль у формуванні нової картини світу.

У цей період також зробили свій внесок філософи Просвітництва, представники якого прагнули до висвітлення темряви невігластва через розум і знання. Джон Локк, Франсуа Вольтер, Дені Дідро та Жан-Жак Руссо пропонували нові ідеї про людину, суспільство і державу. Їхні праці стали основою для формування концепцій прав людини, свободи та рівності.

«Новітня філософія, проте, здебільшого зберегла індивідуалістський характер. Це дуже помітно в Декарта, що опирає все пізнання на певність у власному існуванні і вважає ясність і виразність (обидві якості суб'єктивні) критеріями істини. У Спінози він майже не проступає, але знову з'являється в Ляйбніцевих безвіконних монадах. Локк, цілковитий об'єктивіст вдачею, проти волі мусив повернутись до суб'єктивістської доктрини, що пізнання – це відповідність або невідповідність ідей, погляду, такого нестерпного йому самому, що він утікав від нього коштом різючої непослідовності. Берклі, скасувавши матерію, врятувався від цілковитого суб'єктивізму тільки тим, що вдався до Бога, хоча послідовніші, ніж сам Берклі, філософи, це вважали недозволеним методом. У Юма емпірична філософія завершилася скептицизмом, якого ніхто не міг ні спростувати, ні визнати. Кант і Фіхте – суб'єктивісти і вдачею, і своїми доктринами, Гегель уник суб'єктивізму завдяки великому впливові Спінози. Руссо й романтичний рух поширили суб'єктивізм з теорії пізнання на етику та політику і цілком логічно скінчили повною анархією, як-от у Бакуніна. Такий надмір суб'єктивізму – це своєрідне божевілля» [7, розділ VII].

Епоха Відродження, хоча й мала колосальний вплив на розвиток філософської думки, у більшій своїй частині подарувала нам лише купу інших картин світу – способів пояснення навколишнього світу. По-справжньому новим і свіжим можна назвати лише метод радикального сумніву Декарта. «Послідовне проведення Декартом тези про ключову роль мислення як метафізичного начала природи людини спричиняє проблематизацію усталених в європейській традиції

філософування стереотипів» [див. 1]. Не бажаючи принизити й обмежити вплив решти діячів епохи, автор змушений дотримуватиметься саме цієї пояснювальної моделі, оскільки інакше доведеться приділяти колосальну кількість часу для огляду кожного філософа, що може видатися бодай навіть і більш-менш значним. Не дозволяючи забути і про наголос на емпіричний досвід, пропагований Беконом, не забуваючи про пантеїзм Спінози і, звісно, про досягнення в соціальній філософії, в рамках цієї роботи ми обмежимося лише тими філософами, що становлять інтерес з огляду на формування позитивістського, а пізніше й аналітичного підходу у філософії.

1.3. Метафізика Нового часу

Переходячи в ХІХ століття, ми стикаємося з глибокими розбіжностями між філософами, такими як Кант, Гегель і Шопенгауер. Питання про свідомість, волю і структуру реальності стають центром філософських дебатів, залишаючи значний слід в історії метафізики. Зрештою ХХ століття приносить із собою критику аналітичної філософії, що ставить під сумнів мовні та логічні аспекти метафізичних тверджень. Роботи Вітгенштейна та інших філософів відкривають нові горизонти для розуміння ролі мови у філософії.

Починаючи з першої половини століття, філософія ХІХ століття опинилася в центрі уваги багатьох суспільних і культурних змін. В умовах індустріальної революції, наукових відкриттів і політичних турбулентностей філософи прагнули зрозуміти нову реальність і переглянути традиційні концепції. Хоча під натиском нових наукових проривів суспільство перестало надавати філософії такі чесноти, як в минулі століття – все одно залишалися ті, які бачили філософію як царицю наук, оскільки вона робила дещо, що залежить від ідей кожного конкретного філософа. Наприклад існує така думка: «Гегель казав, що філософія – королева

наук. Філософія намагається знайти останні причини існування та світу, тим часом як інші науки розглядають лише частини проблеми» [5].

Гегель та ідеалізм посідали важливе місце на початку століття, вносячи глибокі зміни в метафізичне мислення. Гегелівська діалектика і концепція абсолютного духу вплинули на багатьох філософів, включно з Карлом Марксом, який, хоча і перейшов до матеріалістичної філософії, все ж успадкував метафізичні елементи з Гегеля [33].

Водночас різні напрями, такі як позитивізм та екзистенціалізм, почали акцентувати увагу на досвіді, людській індивідуальності та соціальній реальності. Розвиток наукового методу та зростання наукового знання також вплинули на ставлення до метафізики, призводячи до різних підходів, включно з критикою та відторгненням метафізичних концепцій на користь більш наукового підходу. Дослідження праць таких філософів, як Шопенгауер, К'єркегор, Ніцше та інших, розкриває різноманіття поглядів на метафізику в XIX столітті. Ці мислителі стикалися з питаннями буття, свободи, моралі та релігії, пропонуючи інноваційні ідеї, які мали певний вплив на філософську картину світу.

Наприкінці XIX століття метафізика опинилася на перехресті, де наукові та філософські ідеї зійшлися. Тривале суперництво між метафізикою і науковим методом створювало напружену обстановку у філософії. Нові напрямки, такі як феноменологія, запропонована Едмундом Гуссерлем, прагнули до вивчення безпосереднього досвіду і свідомості, надаючи альтернативу тенденції заперечення метафізики. Мартін Гайдеггер зробив внесок у переосмислення буття і часу, висуваючи нові ідеї, які виявилися важливими для подальшого розвитку філософії.

Сам завершальний період XIX століття і початок XX століття стали періодом, коли філософи стали уважно розглядати проблеми метафізики у світлі нових викликів і відкриттів у науці. Вплив ейнштейнівської теорії відносності та

квантової механіки справив значний вплив на сприйняття часу, простору і природи реальності. Хоча і більшість наукових досягнень вирізнялись практичною значущістю, емпіричністю – також певні концепції відрізнялись великою абстрактністю та неможливістю безпосередньої емпіричної перевірки, що також давало прихильникам метафізики певну надію на відновлення її прав. Але також ці наукові концепції прийняли роль, відому як «вирок» для інших, анти-метафізичних концепцій, про що детальніше буде нижче.

Одним із ключових моментів цього періоду було прагнення філософів розв'язати конфлікт між класичною метафізикою і новими науковими відкриттями. Засновник течії позитивізму, Огюст Конт, власне і мав на меті, окрім розробки соціальної фізики, ще й іншу мету своєї діяльності: «Друга, загальна мета – це координація всього позитивного знання» [див.: 17]. Хоча спроба Огюста Конта і не закріпила за собою місце в історії як щось вагоме для філософії – в цьому світі більш привабливим є течія неопозитивізму – також відома як логічний позитивізм. Логічний позитивізм, запропонований зокрема Моріцом Шліком та Рудольфом Карнапом, намагався обмежити філософію суворою логікою і науковим методом, виключивши з неї метафізичні міркування.

Підходячи впритул до основного предмета нашого дослідження, пропоную включити в список Аналітичних філософів Готлоба Фреге (Gottlob Frege). Хоча це й не потребує пояснень для людей, які знаються на темі, своєю чергою, це необхідно більше для читачів, які можливо не знайомі з темою аналітичної філософії та не мають уявлення про важливість праць та ідей Фреге для формування аналітичної традиції. Про заслуги Фреге Пітер Саймонс пише так: «У процесі зміцнення своїх позицій у логіці та математиці Фреге, між іншим, розробив потужну і досі впливову філософію мови, розрізняючи за змістом смисл і позначення та обстоюючи об'єктивність змісту думки як абстрактних речень або «думок» [44].

Отже, у цьому розділі ми проаналізували історичну генезу проблем метафізики та розглянули актуальність становлення метафізики як такої в історії філософії. Це було необхідно зробити для формування чіткого розуміння проблем та викликів, з якими надалі доведеться стикатися аналітичній традиції та з якими вона намагатиметься боротися надалі.

Розділ II. АНАЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

2.1. Формування методів та традицій аналітичної філософії

Розпочинаючи дослідження впливу аналітичної традиції на метафізичну складову філософії, необхідно насамперед розібратися із самою аналітичною традицією, щоб уже надалі, маючи комплексне уявлення про аналітичну традицію як і її методи, мати здатність повною мірою оцінити її вплив на філософію. Загалом не буде помилкою погодитися з думкою, що аналітична філософія є реакцією на таке положення науки: «Багато філософів до кінця 19 століття не мали певної філософської методології, вважали, що мова, якою вони користуються, є простою і прозорою, і продовжували філософське мислення на основі того, що здавалося інтуїтивно очевидним. Результатом часто були польоти метафізичної фантазії» [29].

Одна із особливостей аналітичної філософії полягає в її неоднорідності, дуже динамічній історії, впродовж якої змінювалось її проблемне поле. Але незважаючи на це, спробувати дати їй визначення, окреслити її проблемне поле є необхідністю, якщо ми хочемо досліджувати її вплив на філософію. Отже, Аналітична Філософія – це така традиція у філософії, рисами якої є метафізична нейтральність (тобто не займає ідеологічно жодну позицію), звернення до сцієнтистського підходу, широке використання засобів формальної логіки. Незважаючи на такий позитивний вигляд і такі добрі інтенції – є і дослідники, які з такою позицією не погоджуються: «Коперніканська деволуція аналітичної метафізики – це, по суті, катастрофічно регресивний поворот у філософії» [див. 24]. Також широким є розуміння аналітичної традиції як такої, що негативно ставиться до спекулятивної філософії, хоча протягом нашого дослідження буде зрозуміло, що саме завдяки аналітичній традиції і відбудеться реабілітація метафізики.

Але як розуміти феномен метафізики в початку ХХ століття? Що собою являє метафізика? Ще у свій час про метафізику Кант писав наступне: «Якби дійсно була метафізика, яка могла б стверджувати себе як наука, якби можна було сказати: ось метафізика, яку вам слід тільки вивчити, і вона невідхильно й незмінно переконає вас своєю істиною, – то це питання було б непотрібним, і зоставалося б лише те питання, яке стосувалося більше перевірки нашої проникливості, ніж доказу існування самої речі, а саме: як *вона можлива* і в який спосіб розум розпочинає, аби її досягти? Однак у цьому випадку людському розумові так не поталанило» [див. 6, §4]. Аналітична філософія здебільшого користувалася позитивістським підходом до розмежування між метафізикою та наукою. Тому для аналітичної філософії метафізика це набір тверджень, як правило абстрактних, які не можуть бути перевірені емпірично, на відміну від положень науки. Тепер, що таке аналітична філософія?

Аналітична філософія являє собою різноманітні напрями, однак виокремлюють спільні риси, які визначають її основні принципи і характер. «Процедура, яка зветься «логічним аналізом», полягала в тому, щоб зосередитися на логічних питаннях, філософських проблемах та епістемології за допомогою інструментів наукового тестування та процедури, щоб уникнути потрапляння в невігідне павутиння спекулятивної метафізики. Цей етос став візитною карткою аналітичної філософії і визначив її методологію та траєкторію розвитку. Саме так аналітична філософія була по-справжньому визначена як окремий спосіб філософствування на противагу континентальному» [32]. Спочатку аналітична філософія характеризується зрушенням у філософському підході, відомим «лінгвістичним поворотом». Це виражається в тому, що філософські проблеми тепер розглядаються в контексті мови, надаючи основне значення аналізу мовних структур. Такий «поворот» передбачає, що ключовим інструментом для розв'язання філософських питань стає саме аналіз мови та її структур.

Деякі представники аналітичної традиції дотримуються переконання, що мова відіграє вирішальну роль у формуванні та розумінні філософських проблем. Таким чином, для них аналіз мовних структур стає невід'ємним методом, який допомагає роз'яснити та прояснити основні аспекти філософії. Цей підхід віддзеркалює прагнення до точнішого визначення термінів, ясного формулювання питань і чіткішого розуміння концепцій.

«Лінгвістичний поворот» в аналітичній філософії не лише вказує на зміщення фокусу до мови, а й припускає, що у вивченні філософських аспектів мовні структури стають невід'ємним і ключовим елементом, що забезпечує глибше розуміння і розв'язання складних філософських питань. Однак, не дивлячись на це, хибним буде твердження, що аналітична філософія фокусується на вивченні мови. Проте для повного розуміння цієї концепції потрібні додаткові уточнення. Якщо говорити про те, що в аналітичній філософії проводиться активне дослідження мови, то це твердження не буде до кінця хибним – лише не до кінця точно сформульованим. Водночас не можна стверджувати, що всі аналітичні філософи вважають, що аналіз мови здатний повністю розв'язати всі філософські питання. Справді, хоча питання семантики і теорії значення завжди привертало увагу в аналітичних дослідженнях, у контексті суто епістемологічних проблем, а також у царині метафізики та філософії свідомості, акцент на аналізі мови може поступатися місцем іншим підходам або взагалі бути відсутнім. На жаль, аналітична традиція була сфокусована повністю на проблемах, недотичних з етикою. Під час своєї боротьби з метафізикою аналітична традиція не займалася проблемою практичних цінностей, вважаючи їх непотрібними та метафізичними, хоча науковці бачили потребу і в етичних розробках, як, наприклад пише Т. Кун: «Користь дискусії про практичні цінності, яка ведеться вчасно і на належному рівні, зовсім не вичерпується тими безпосередніми «результатами», які вона дає.

Якщо її провести належним чином, вона матиме плідні наслідки для емпіричного дослідження, оскільки поставить перед ним нові проблеми» [3].

Іншою важливою рисою є акцент на семантиці. Аналітична філософія приділяє увагу питанням, пов'язаним зі значенням мовних виразів у науці та філософії. Це підкреслює важливість осмислення значення термінів і понять у рамках їхнього конкретного використання. Аналітики прагнуть розгадати, яким чином мова формує смислові конструкції, що впливають на наше розуміння світу. Таким чином, вони фокусуються не тільки на структурі мови, а й на тому, як ці структури взаємодіють із поняттями та ідеями в контексті наукових і філософських міркувань.

Аналітична філософія, займаючись мовним аналізом, прагне висвітлити процес відображення знань про предмети й об'єкти в мовних виразах. Важливо підкреслити, що цей філософський підхід охоплює широкий спектр предметних галузей, таких як філософія, фізика, право, хімія тощо. Аналітики уважно досліджують, як саме ці царини репрезентовані та структуровані в мові, і як саме мова формує наші уявлення про них.

Отже, об'єктами аналітичного аналізу можуть стати будь-які явища і концепції, представлені в мовних формах. Цей метод дає змогу глибше розуміти, як мовні вирази не лише відображають предмети і знання про них, а й також впливають на спосіб сприйняття та інтерпретації різних аспектів нашого світу. Отже, фокус на мові виступає як засіб для точнішого й детальнішого аналізу різноманітних сфер людського пізнання. Також треба розуміти, про що йдеться, коли представники аналітичної традиції згадають про аналіз. З точки зору аналітичної філософії це позначає процес мислення, який характеризується раціональністю та обґрунтованістю міркувань. Досягати будь-яких результатів пропонується за допомогою використання формальної логіки та семантичного аналізу. Основна мета цього процесу полягає у роз'ясненні точних значень

виразів, що зрештою сприяє ясному розумінню предметної області. «Все, що може бути об'єктом думки, або може зустрічатися в будь-якому істинному чи хибному твердженні, або може можна вважати одним цілим, я називаю терміном. Отже, це найширше слово у філософському словнику. Як синоніми до нього я вживатиму слова одиниця, індивід та сутність» [див. 43].

Формальна логіка і семантичний аналіз стають інструментами, які допомагають вибудувати систему чітких міркувань і логічної структури. Це дає змогу домагатися не тільки виявлення і вираження точних значень, а й розв'язання філософських питань шляхом логічного аналізу та аргументації. Але як це «перетинається» з об'єктивністю? Що є об'єктивне? Герменевтики стверджували, що ««об'єктивним є те, що опрацьоване, впорядковане, осмислене завдяки застосуванню методичної думки, а отже, й доступне внаслідок цього для розуміння» [8, ст. 173].

Такий підхід до аналізу в аналітичній філософії забезпечує більш систематизований і логічно стрункий спосіб розгляду різних аспектів філософських проблем. У результаті застосування формальної логіки та семантичного аналізу, філософи прагнуть досягти ясності у значеннях і твердженнях, що своєю чергою сприяє розвитку чіткості та обґрунтованості в їхніх міркуваннях і висновках.

В історії аналітичної філософії відзначається спершу тісний зв'язок із новою логікою, особливо очевидний у працях раннього Рассела, який надавав логіці роль «сутності філософії». Однак, з переходом до періоду лінгвістичної філософії, аналітики почали піддавати критиці формальну логіку, приділяючи більше уваги дослідженню сенсотвірних і комунікативних аспектів природної мови.

У подальшому розвитку протистояння між аналітиками, орієнтованими на дескриптивний аналіз природної мови, і тими, хто дотримувався строгих методів логіки, практично зникло. Тепер багато аналітиків використовують як логічні

методи, так і методи аналізу природної мови, створюючи більш інтегрований підхід. Ця зміна підходу свідчить про те, що філософи стали гнучкішими у виборі методології і визнають, що дослідження смислу мови і логіки можуть взаємодоповнювати одне одного, а не виключати.

Нині більшість аналітичних філософів вдаються до використання або однієї з вищезазначених методологій, або комбінують їх у різних пропорціях. Різноманітність інструментів, якими оперують аналітики, породжує відповідне різноманіття лінгвістичних систем. Важливо зазначити, що аналіз не передбачає існування єдиної усталеної концептуальної дороги.

Практично для кожного аналітика існує свій власний підхід до аналізу, що призводить до розмаїття варіантів розуміння та інтерпретації філософських питань. Це також означає, що більше немає прагнення до досягнення єдиного «правильного» логіко-лінгвістичного аналізу. Уайтхед, наприклад, вважав, що про світ ми можемо дізнатись через «Проекцію сенсу (те, що у аналітиків називається денотат, або референт) в презентаційній безпосередності повністю залежить від стану мозку і від систематичних геометричних співвідношень, що перебувають у мозку» [48, с. 364].

Таким чином, у сучасній аналітичній філософії вже не йдеться про правильний і досконалий логіко-лінгвістичний аналіз. Наголошується і на відсутності навіть перспективи єдиного й універсального «аналізу» в сучасній аналітичній філософії. Очевидно, що основні типи аналітичного мислення різняться в розумінні процедури аналізу. Дещо виокремлюються класичні трактування аналізу, які допомагають орієнтуватися в різноманітті аналітичних концепцій.

Можна виокремити тенденцію, назвемо її логікоцентричною, що бере свій початок ще від Фреге та Рассела, де аналіз інтерпретується як процес, подібний до логіки. Також існує підхід, що ґрунтується на пізньому Вітгенштейні, який наголошує на важливості лінгвістичної семантики та практичного значення слів.

У працях провідних аналітиків останніх десятиліть, таких як Хіларі Патнем, Дональд Девідсон, Майкл Дамміт, Джон Серль, можна виявити елементи кожного з перелічених різновидів філософського аналізу. Це підкреслює не тільки розмаїття підходів у сучасній аналітичній філософії, а й їхнє продовження та розвиток класичних ідей.

Зараз ми зупинимося на докладнішому поясненні логікоцентричного напрямку в аналітичній філософії. «Якщо коротко викласти їхні уявлення, то вони доводили, що кожне значення твердження є або твердженням формальної логіки (у широкому змісті «Принципів математики», от чого сюди входять й усі твердження математики), або твердженням науки (знов-таки, фраза «наукове твердження» розуміється в широкому змісті, так що сюди входять і одиничні речення, типу «Це – біле», і формулювання законів природи)». Зазвичай початок аналітичної філософії, зважаючи на описані вище її особливості, дослідники визначають від робіт Готлоба Фреге або Бертрана Рассела. Але в цьому дослідженні ми оберемо більш послідовний шлях і почнемо дослідження методів і способів аналізу логіцистичного напрямку з Готлоба Фреге, потім перейшовши до Бертрана Рассела. Ще одним важливим представником цієї течії є «ранній» Людвіг Вітгенштейн. Йому ми теж присвятимо нашу увагу. При цьому важливим буде також згадати, що ми не будемо обмежувати аналітичну традицію саме цими трьома філософами, як це заведено робити суворішими послідовниками логікоцентризму. Хоча і цілком можливо виокремити цих трьох діячів як завершену і сформовану традицію – у нашому дослідженні ми лише ними не обмежимося.

Аналітична філософія розпочалась із потреби більш точного, формального аналізу філософських проблем. Більше того – всі аналітики будуть згодні з тим, що словам (або знакам, як це буде сформульовано пізніше) потрібно давати чіткі визначення – чіткі денотати. Протягом своєї діяльності філософи, яких ми будемо досліджувати надалі, намагалися знайти правильний спосіб це робити, попри всі

проблеми, про які – теж надалі. Перший крок на цьому шляху, – шляху спроб знайти правильний формальний спосіб надавати знакам визначення, зробив Готліб Фреге, німецький математик і філософ. Його досягненням буде присвячена більша, відносно інших діячів, частина дослідження, оскільки, дозволю собі таке формулювання, наступні діячі вирости саме із засобів та питань, які створив Фреге. На рубежі XIX і XX століть, Фреге висуває ідею про те, що проблеми філософії можуть бути ясно і точно сформульовані з використанням суворої мови логіки і математики. Його робота «Про сенс і значення» (1892) стає початком розвитку аналітичної філософії [12]. Фреге робить значний внесок у філософію, створивши інструменти математичної логіки, які дали змогу виражати суто логічною мовою те, що попередні філософи намагалися пояснити інтуїтивно, наприклад, процес надання визначень поняттям.

В основі концепції Фреге лежать поняття значення та смислу – кожен знак (або ім'я) позначає певний предмет (званий значенням, денотатом або референтом імені) і виражає певний смисл. Фреге у своїй статті «Про смисл і значення» пропонує таке тлумачення знака: «Під «знаком» або «ім'ям» я розумію будь-яке позначення, яке діє як власне ім'я, значення якого – певний предмет (у найширшому значенні цього слова), а не поняття або відношення... Позначення одного предмета може також складатися з кількох слів та інших знаків. Для стислості кожне таке позначення може бути названо іменем власним». Прикладами власних імен можуть слугувати знаки «Аристотель» і «Учитель Олександра Македонського», «Ранкова зірка» і «Вечірня зірка» [11].

Отже, кожен знак одночасно позначає свій предмет і виражає свій смисл, який певним чином характеризує значення імені. Оскільки смисл виокремлює предмет, що позначається знаком, заведено стверджувати, що значення знака є функцією смислу. Наприклад, знак «вчитель Олександра Македонського» позначає Аристотеля за умови, що відомі значення слів «учитель» і «Олександр

Македонський». «Саме прагнення до істини і змушує нас рухатися вперед, від смислу речення до його значення», – пише Фреге [див. 37].

Фреге привернув увагу до проблеми рівності мовних виразів, що послугувало імпульсом для глибшого розгляду понять значення і смислу. У статті «Смисл і значення» він розрізняє пізнавальну цінність речень « $a = a$ » і « $a = b$ ». Перше речення, « $a = a$ », Фреге вважає аналітичним, таким, що виражає апріорне знання, засноване на samozrozumilosti. Друге речення, « $a = b$ », він бачить як ширше, що розширює наше розуміння, але не завжди піддається апріорному обґрунтуванню. Фреге підкреслює, що в астрономії відкриття того, що щоранку встає не нове Сонце, а те саме, є суттєвим для розуміння фактів.

Коли розглядається рівність як відношення між предметами, Фреге аналізує твердження на кшталт «Ранкова зірка є Ранкова зірка» і «Ранкова зірка є Вечірня зірка». У цьому контексті, якщо речення істинне, обидва варіанти виражають один і той самий факт – тотожність планети Венери.

Різниця в пізнавальному статусі двох речень – « $a = a$ » і « $a = b$ » – посідає центральне місце в розгляді Фреге. Перше твердження він характеризує як аналітичне, воно тавтологічне і не додає нових знань, оскільки істинність його впливає із samozrozumilosti. Однак друге твердження, « $a = b$ », не є аналітичним, і для перевірки його істинності або хибності потрібне звернення до емпіричних даних, оскільки воно містить інформацію про світ.

Фреге підкреслює, що під час розгляду предмета, тотожного самому собі, потрібно враховувати не тільки його позначення, а й смисл, якого він набуває через використання певних виразів. Він зазначає, що знак мислиться не тільки у зв'язку з позначуванним (значенням знака), а й також із тим, що він називає смислом знака, що містить спосіб даності позначуваного. Таким чином, у виразів з різними смислами, але однаковими значеннями, як, наприклад, «точка перетину, a і b » і «точка перетину b і c », буде одне й те саме значення, але різні смисли.

Фреге розглядає певні дескрипції як смисли власних імен, підкреслюючи, що вони дають змогу виокремити значення відповідних імен. Він зазначає, що питання про те, що слід вважати смислом імені чи знака, може викликати різні думки. Наприклад, для імені «Аристотель» можна уявити різні смисли, і відповідно, різні трактування речення «Аристотель народився в Стагірі». Фреге стверджує, що ці коливання смислу припустимі в деяких випадках, але в мовах точних наук і в досконалій мові їх слід уникати.

Значення, за Фреге, посідає проміжне положення між власним ім'ям і його значенням. Значення являє собою об'єктивний аспект, що співвідноситься з конкретним чуттєво сприйманим предметом, який позначається даним ім'ям. Саме уявлення суб'єктивне, а смисл, що перебуває між ім'ям і значенням, являє собою інтерсуб'єктивну категорію, доступну, принаймні, для тих, хто говорить однією мовою. Це дає змогу встановити зв'язок між внутрішнім уявленням людини і зовнішнім об'єктом.

Існують імена, що мають смисл, але не позначають якогось конкретного об'єкта (денотата) – так звані несправжні власні імена. Вони фактично відіграють роль власних імен, але, на думку Фреге, у мові науки для них не повинно бути місця. Він зазначає, що логічно досконала мова, така як обчислення понять, має вимагати, щоб будь-який вираз, який є граматично правильним власним ім'ям, справді позначав якийсь конкретний предмет, і не повинно вводитися жодного знака, не забезпеченого своїм унікальним значенням.

Продовжуючи дослідження аналітичної філософії, переходимо до наступного представника цієї традиції, якого можна назвати духовним спадкоємцем – Бертрана Рассела. Він є видатною особистістю в історії філософії, і хоча ми могли б розповісти про багато аспектів його мислення, наше завдання обмежиться тими ідеями, які вплинули на подальший розвиток аналітичної філософії. У центрі

нашої уваги будуть положення, висловлені Расселом у його роботах «Про позначення» і «Філософії логічного атомізму».

В ідеальній логічній мові, за Фреге, взаємозв'язок між знаком, його смислом і предметом, що позначається, має бути таким: кожному знаку має відповідати конкретний смисл, а смислу, своєю чергою, – певний об'єкт (денотат), незважаючи на те, що одному значенню (або предмету) може відповідати кілька знаків. Це забезпечує чіткий і однозначний зв'язок між виразом і його смислом в ідеальній мові. Фреге наголошує, що в реальних природних мовах нерідко спостерігається багатозначність, де одне й те саме ім'я може виражати різні смисли не тільки в різних мовах, а й усередині однієї мови. Однак у науковій мові така невизначеність неприйнятна. Тут кожне ім'я має бути однозначно пов'язане з єдиним смислом і мати лише одне значення.

Фреге вводить поняття синонімії – імена, що виражають однаковий сенс, а отже мають однакове значення. Він пропонує принцип взаємозамінності рівнозначних виразів, згідно з яким два мовні вирази мають одне й те саме значення, якщо в разі їхньої заміни один на одного в контексті конкретного речення істинне значення цього речення зберігається незмінним.

Продовжуючи розвиток основних семантичних ідей Фреге, Рассел займається дослідженням логічного статусу означуючих висловлювань, які фактично виступають аргументами. Саме вони адресують висловлювання до предметів, забезпечують зв'язок мови і реальності, предметний, інформативний характер повідомлень [див. 15].

Водночас недостатня база доказовості та аргументації може привести до «гіпостазування абстрактних сутностей». Вказані труднощі, вважає Рассел, обумовлюють необхідність ретельного логічного аналізу речень і висловлювань, які означують предмет. Насамперед потрібно зрозуміти, що Рассел прагнув довести процес заняття філософією до такого стану, коли нормою буде

обґрунтовувати, використовувати недвозначні визначення і за допомогою інструментів логіки і науки робити умовиводи [28]. Підхід Рассела до філософії можна охарактеризувати так, що, намагаючись дати знаку (слову) визначення, він намагався зобразити його через місце і роль цього визначення в судженні або висловлюванні, і вже ґрунтуючись на функціональній взаємодії цих «змінних», він і міг вивести подальше міркування. Цей метод отримав назву «Теорії Дескрипції».

Продовжуючи розвивати основні семантичні ідеї Фреге, Рассел проводить дослідження логічного статусу висловлювань, де самі висловлювання виступають як аргументи [10]. Ці висловлювання спрямовані на об'єкти, забезпечуючи зв'язок між мовою і реальністю, надаючи інформативного характеру повідомленням. Рассел має питання для філософії. Всі його дослідження та досягнення мають лише одну причину – Рассел запитує: «Чи може людина щось знати, і якщо так, то що і як? Це питання дійсно є найбільш філософським з усіх питань» [див. 45]. Однак брак доказів та аргументації може призвести до «породження абстрактних сутностей». Рассел підкреслює, що ці труднощі наголошують на необхідності ретельного логічного аналізу речень і висловлювань, що описують об'єкти.

Філософ пропонує замінити фрази, що позначають, виразами, що містять функції та істинності значення. Основна мета такої заміни полягає в побудові речення таким чином, щоб позбавити позначальні фрази від власного значення, уникаючи їхнього використання у складі функціонального виразу. «Пропозиційна функція» – це вираз, що містить один або кілька невизначених компонентів, так що при наданні йому значень він стає пропозицією. Приклади пропозиційних функцій легко навести: « x є людиною» є пропозиційною функцією, доки x залишається невизначеним, він не є ні істинним, ні хибним, але коли x присвоюється значення, він стає істинним. X присвоюється значення, воно стає істинним або хибним твердженням»[30]. Функцію, яка, будучи заповненою,

формує ціле речення, Рассел називає пропозиційною функцією, наприклад, «х смертний». Таким чином, твердження «всі люди смертні» за такого підходу перетворюється на умовне твердження: «якщо х людина, то х смертний».

Рассел підкреслює, що зовнішній лінгвістичний вигляд висловлювань може не відповідати їхньому фактичному статусу в мові. Такі висловлювання можуть здаватися такими, що позначають лише формально, не несуть у собі реального значення. Часто виникає ситуація, коли ми знаємо, що певний вислів передбачає наявність певного об'єкта, але нам невідомий сам об'єкт цього визначення. Інтерпретація значень цих висловлювань стикається з труднощами, якщо не застосовувати відповідну систему доказів та аргументацію.

Ці труднощі, на думку філософа, можна розв'язати за умови адекватного аналізу, в якому ключову роль відіграє концепція «пропозиційної» функції, аналогічної висловленню зі змінними, що набувають різних значень. Основна ідея запропонованої Расселом теорії «означування» полягає в тому, що висловлювання, які позначають, «не мають власного значення, а мають значення тільки в контексті відповідних висловлювань». Одним із важливих висновків його «теорії визначення» є розуміння царини «неіснуючих сутностей» (таких як круглий квадрат, Пегас, Гамлет), пояснюючи, що їхні висловлювання означають щось, але, по суті, не мають реального значення, аналогічно до нульових класів, які не містять жодних елементів.

Таким чином, стає неможливим довести їхнє реальне існування. Ці ідеї отримали подальший розвиток у теорії «опису» («дескрипцій»). Визначення «опису» включає в себе усний опис об'єкта з використанням певних характеристик, який може використовуватися в мові замість імені даного об'єкта. Рассел виділяє семантичні відмінності між власними «іменами» і «описами» («дескрипціями»). Ім'я має тільки екстенціональне значення, тобто здатність вказувати на об'єкт, тоді як опис являє собою неповний (такий, що не повністю

заміщає об'єкт) інтенціональний опис об'єкта. Із цього він зробив висновок про їхню «логіко-семантичну нерівноправність». Взаємна заміненість імен і описів, а також «змішання» їхніх логіко-семантичних функцій часто призводить, на думку Рассела, до «лінгвістичних непорозумінь».

Для уникнення потенційних непорозумінь важливо враховувати фундаментальну відмінність між іменами та дескрипціями (описами). На відміну від дескрипцій, імена не прямо пов'язані з реальністю і не містять безпосередніх вказівок на об'єкт. Можливо, людина розуміє сенс опису, але не обов'язково знає, до якого конкретного об'єкта він належить. Рассел вважає, що дескрипції представляють ознаки в абстракції від самих об'єктів і, отже, є «неповними символами». Об'єктом опису виступає деякий об'єкт «х». Таким чином, тоді як «імена» конкретні й мають значення (сенси) незалежно від контексту, «дескрипції» набувають значень (смислів) тільки в реченні, в цілому.

За Расселом, дескрипція може бути «порожньою» (наприклад, «крилатий кінь»), але якщо вона включена в логічно обґрунтоване речення, воно може залишатися осмисленим. Таким чином, можна надати відповідні докази для істинності висловлювання, що містить певні дескрипції, незалежно від того, чи є ці описи «порожніми», чи ні. Однак для уникнення непорозумінь Рассел підкреслює, що певна дескрипція «не повинна функціонувати як ім'я».

Таким чином, дескриптивні висловлювання, разом із визначеннями класів (наприклад, «клас таких і таких індивідів»), Рассел відносить до «неповних символів».

Він визначає їх як символи, позбавлені самостійного характеру, що набувають значення (смислу) тільки в контексті речення (висловлювання). Використовуючи цей аналіз, Рассел пропонує метод заміни висловлювань, що містять «певні дескрипції та інші означальні вирази», реченнями, що містять тільки предикати та

власні імена. Такий логічний аналіз виключає «неповні символи» через їхню недостатню аргументацію, що зрештою надає реченням ясного й чіткого смислу.

Наступний діяч, якого ми розглянемо в рамках даного дослідження щодо спроб аналітичної філософії боротися з метафізикою, є Людвіг Вітгенштейн. Раннього Вітгенштейна приваблювала проблема ідеальної мови. Тієї самої мови, в якій не буде можливий ані парадокс брехуна, ані ранкової та вечірньої зірки. Трактат Людвіга Вітгенштейна складається з близько вісімдесяти пронумерованих зауважень, кожне з яких має свій унікальний номер, що вказує на відносну важливість і роль у контексті. Нумерація переривається, і це зроблено з метою виділити важливі зауваження.

Коли Вітгенштейн розпочав займатись філософією, його цікавили питання природи логічної істини і теорія дескрипції Бертрана Рассела. Вітгенштейна зацікавив підхід Рассела, який ґрунтувався на тому, що для розуміння питань того, що може бути істинним – нам необхідний звіт про загальні риси світу і різні його аспекти. Однак Вітгенштейн незабаром дійшов до висновку, що шлях до осмислення лежить через збір емпіричних даних, контексту окремих значущих речень, через розкриття пресупозицій таких атомарних суджень як «Сократ мудрий».

Основний характер атомарних суджень полягає в тому, що кожне з них стверджує щось конкретне, наприклад, про мудрість Сократа, і при цьому може бути як істинним, так і хибним. Неправдиве речення, хоча й неправдиве, взаємодіє зі світом, оскільки воно вказує на можливий спосіб існування речей. Людвіг Вітгенштейн вважає, що це можливо завдяки складній структурі речення, де компоненти являють собою реальні елементи, які існують незалежно від істинності або хибності самого речення, і можуть бути складовими частинами фактів.

Однак не всі послідовності компонентів у реченні допустимі. Просте перерахування імен (Наприклад «Аристотель, Платон») не вважається повноцінним реченням. Хоча здається, що для утворення атомарного речення (судження) можна застосувати предикат до самого себе, наприклад «Жовтий є жовтим», «написано по-українськи», є високий шанс того, що застосовуючи такі правила створення суджень, ми можемо опинитися в пастці, відомої ще з античності, яка в межах аналітичної традиції має назву – «Парадокс Рассела». Може здатись, що необхідним є заборонити такі конструкції та правила створення речень, щоб уникнути цих проблем. На противагу цьому Вітгенштейн стверджує, що нам не потрібні правила, які забороняють речення, що призвели б до парадоксу, бо, правильно розуміючи природу нашої мови, ми побачимо, як не формулювати проблемні речення від самого початку простої комбінації слів та їх сенсу. Прикладом такого розуміння може бути продемонстрована на прикладі предиката у виразі «Сократ мудрий». Виявляється, що цей предикат – це не просто слово «мудрий», а властивість, якою наділяється ім'я «Сократ», коли ми записуємо слово «мудрий» праворуч від нього.

Щоб зрозуміти краще, що Вітгенштейн намагається пояснити – розглянемо той факт, що може існувати мова, в якій властивості приписуються людям шляхом написання їхніх імен різними кольорами. Якщо, наприклад, ми могли б стверджувати, що Сократ мудрий, тільки написавши «Сократ» червоними буквами, то ми ніколи не змогли б сформулювати аналог парадоксального судження типу «жовтий є жовтим». Ми не могли б узяти червоність «Сократа» (Аристотеля, Парменіда) і зробити судження «мудрий є мудрим» червоним. Наприклад, навіть якщо ми надали слову «Платон» лінгвістичну роль – помічати Платона, ми не надали жодної ролі тій властивості імені, якої воно набуває, коли ми пишемо «Платон» праворуч від нього. Ось чому простий список імен не дає змоги скласти висловлювання.

Вітгенштейн узагальнює цю концепцію, стверджуючи, що формальні характеристики будь-якого елемента світу, що визначають його потенціал для об'єднання з іншими елементами у факти, мають точно відобразитися у формальних властивостях лінгвістичного компонента, що репрезентує цей елемент. Таким чином, те, що ми називаємо реченням і часто помилково сприймаємо як складний об'єкт, насправді являє собою факт. У реченні певні лінгвістичні елементи з'єднуються експериментальним шляхом, утворюючи структуру, яка точно відображає формальну організацію можливого стану речей.

Основна ідея атомарних суджень полягає в тому, що кожне з них висловлює щось про реальність, наприклад, про те, що Сократ мудрий. Такі твердження можуть бути як істинними, так і хибними. Хибне твердження, хоча воно і не відповідає дійсності, все ж таки має відношення до неї, оскільки воно вказує на можливий спосіб існування речей. Вітгенштейн вважає, що це можливо тільки тому, що твердження складне і містить компоненти, які є реальними елементами, незалежно від того, чи є твердження істинним або хибним, і які можуть бути частиною реальних ситуацій. Грубо кажучи, у цій ілюстрації «Сократ» відображає Сократа, а «мудрий» – мудрість. Істинність або хибність твердження залежить від того, як ці елементи об'єднані у факт.

Вітгенштейн вважав, що логічні істини, такі як те, що всі речення виду «а або не а» є істинними», мають бути пояснені шляхом вказівки на відносини, що існують між деякими дуже абстрактними логічними елементами – запереченням, диз'юнкцією тощо. Також Вітгенштейн стверджує, що знак заперечення не відіграє ролі компонента речення і не є елементом можливого факту. Замість цього він являє собою видимий знак операції, яку можна виконати над певним судженням, щоб створити інше речення. Друге речення тут відіграє роль заперечення того, що речі мають певні характеристики, необхідні для підтвердження істинності першого речення. З цього ми бачимо що метафізика

існує в судженнях, які можуть бути зведені до формальних суджень і піддані обробці інструментами формальної логіки.

Для повного розуміння цієї ідеї слід повернутися до обговорення істини, поданого вище. На відміну від традиційного сприйняття, те, що робить заперечувальне речення істинним, не пов'язане з наявністю якогось «неіснуючого» елемента у факті. Радше істина негативного висловлювання зумовлена відсутністю того (або комбінації елементів), що зробило б позитивне висловлювання істинним. Наприклад, «або» не позначає потенційного елемента у факті, а слугує індикатором, за допомогою якого можна правильно поєднати два речення, якщо компоненти кожного з них структуровані так, щоб забезпечити істинність висловлювання. Логічні тавтології, таким чином, не розкривають природу особливих логічних об'єктів. Такі речення, як «Йде дощ» або «не йде дощ», нічого не говорять.

Для «раннього» Вітгенштейна існують лише об'єкти, факти (стан речей який з'являється завдяки комбінації об'єктів) та комбінації цих фактів в атомарні судження (Сократ є мудрий). Атомарні судження в свою чергу можуть комбінуватись в молекулярні судження – тобто складніші судження (Сократ є мудрим або Аристотель є мудрим) [49].

Твердження, які можуть бути правильними або хибними і, отже, мають сенс, на його думку обмежені сферою природничих наук. Це зумовлено тим, що мова і логіка природничих наук базуються на фактах світу, включно з атомарними або молекулярними судженнями.

З погляду природничих наук усі логічні та математичні твердження розглядаються як тавтології, позбавлені смислу, бо вони не ґрунтуються на фактах і не мають прямого емпіричного підґрунтя. Однак, згідно з критеріями логіки і математики, вони мають сенс тією мірою, якою відповідають прийнятим аксіомам, правилам доказу і логічним законам. Тільки після цього, як інструменти для

узагальнення даних природничих наук, вони сприяють систематизації та структуризації знань.

Метафізичні висловлювання для Вітгенштейна теж позбавлені сенсу, оскільки їхні висловлювання виходять за межі конкретних речей – вони не є атомарними або молекулярними судженнями за формою, але якщо зайнятися їхнім аналізом і спробою розкласти на простіші твердження, то з'ясуємо, що їхні найпростіші складові не є об'єктами. У кращому разі метафізичні речення можуть претендувати на статус містичного. У разі, якщо неможливо сказати нічого, крім того, що може бути сказано, стверджує Вітгенштейн, треба не говорити нічого.

2.2. Неопозитивістський підхід до проблеми метафізики

Перехід від раннього періоду філософії Людвіга Вітгенштейна до його участі у Віденському гуртку відображає еволюцію аналітичної традиції. На початковому етапі Вітгенштейн прагнув створити струнку логічну систему, яка б описувала структуру мови та її ставлення до світу. Цю ідею сприйняли неопозитивісти і, взявши за основу ідеї аналітичної традиції, розробили філософію із широким використанням логіки.

Отже неопозитивісти, також відомі як представники напряму логічний позитивізм – Віденський Гурток (або Коло). Ця філософська школа прагнула створити наукову філософію, покладаючись на принципи математики та природничих наук. Лідери цього напряму – Моріц Шлік і Рудольф Карнап здійснили спробу побудувати систему знань, засновану виключно на емпіричних даних і логічному аналізі.

Основною ідеєю логічного позитивізму була віра в те, що філософію можна перетворити на суворе наукове дослідження, наближене до методів природничих наук. Вони визнавали тільки ті висловлювання, які могли бути підтвержені

досвідом або мали сенс через логічний аналіз. Ідеї, що не проходили через фільтр емпіричної перевірки або логічної аналітики, вважалися зайвими або безглуздими. Логічний позитивізм прагнув позбутися «метафізичного сміття» і зосередитися винятково на мові науки та логіці. Однак, незважаючи на свою короткочасну популярність, цей напрямок зіткнувся з критикою і складнощами, зокрема, з проблемами, пов'язаними із самообмеженням у царині метафізики та етики. Проте логічний позитивізм залишив свій слід в історії філософії, наголошуючи на важливості чіткості та строгості в науковому мисленні. На тлі філософського ландшафту XIX століття, де часто переважали ідеї ідеалізму і романтизму, логічний позитивізм являв собою радикальну зміну підходу до філософії. Цей підхід активно розвивався у Віденському гуртку, до складу якого входили філософи, математики і логіки, які прагнули об'єднати філософію з методами точних наук.

Однією з ключових ідей логічного позитивізму було твердження про те, що філософія має бути «повністю винятковою». Тобто висловлювання, що не піддалися емпіричній перевірці або логічному аналізу, визнавали зайвими і позбавленими сенсу. Вони надавали особливого значення мові, стверджуючи, що багато філософських проблем можуть бути вирішені шляхом аналізу мови. Сутність філософії, на думку логічних позитивістів, полягала в розв'язанні проблем і ясному визначенні термінів. У працях філософів цього напрямку ми бачимо прагнення до створення «мови філософії», позбавленої неясностей і двозначності. Саме в цьому контексті варто розглядати їхні спроби побудувати формальні системи символів, що є точним інструментарієм для аналізу мислення.

Чи дійсно ідеї Віденського гуртка були приречені на поразку? Для відповіді на це питання нам необхідно зробити екскурс у діяльність та особливості Віденського гуртка – чим уславився і яке відношення до теми нашого дослідження має. Представники Віденського гуртка мали тенденції називати себе

«концептуальними революціонерами» [47], і вбачали своїм завданням очищення академічної філософії від метафізики. Вони стверджували, що метафізика не тільки помилкова, а й позбавлена сенсу. Однак для адекватної оцінки Віденського гуртка слід врахувати два ключові моменти. По-перше, незважаючи на недовгий період існування, навіть центральні ідеї гуртка зазнали суттєвих змін. По-друге, члени гуртка не завжди були однодумцями; їхні погляди часом були настільки різними, що навіть їхня явна згода була під сумнівом. Карл Гемпель (Carl Gustav Hempel) писав про це так: «Коли сьогодні говорять про логічний позитивізм чи Віденський гурток і кажуть, що їхні ідеї застаріли, це просто неправильно. При цьому випускається з уваги той факт, що існували дві абсолютно різні школи логічного емпіризму, а саме школа Карнапа, школа Шліка і так далі, а потім зовсім інша школа Отто Нейрата, який відстоює абсолютно прагматичну концепцію філософії науки..... І на цю форму емпіризму жодним чином не впливає жодне з фундаментальних заперечень проти логічного позитивізму» [див. 50].

Таким чином, за збірною назвою «Віденського гуртка» криється різноманіття філософських проєктів, і їхні головні доктрини зазнавали постійних змін. Один зі способів врахувати цю різноманітність – обговорювати філософію Віденського гуртка у множині, в цілому, вказуючи на окремі течії. Тому ми зараз акцентуємо нашу увагу, що використовуємо термін «філософія Віденського гуртка» у загальному значенні.

Що ж об'єднувало всі течії Віденського гуртка? Можна впевнено стверджувати, що вони займали непримиренну позицію щодо метафізики. Дійсно, у своїй відомій статті «Подолання метафізики логічним аналізом мови» Рудольф Карнап різко критикує свого сучасника Мартіна Гайдеггера [9]. Розбираючи уривок із праці Гайдеггера «Що таке метафізика?», він показує, що якщо спробувати зрозуміти його текст із погляду тих значень, які ми приписуємо словам у звичайній і в науковій мові, то отримуємо безглуздя.

Гурток вважав логіку і математику аналітичними за своєю природою. Поширюючи думку Вітгенштейна про логічні істини та математичні, прихильники гуртка вважали й ті, й інші тавтологічними. Як й істинні твердження логіки, математичні твердження не висловлювали фактичної істини: позбавлені емпіричного змісту, вони торкалися лише способів представлення світу, прописуючи імплікаційні відносини між твердженнями. Осмисленні твердження логіки і математики отримували своє обґрунтування на суто формальних засадах, шляхом доказу їхньої виводимості за встановленими правилами зі встановлених аксіом і передумов [див. 42].

Ці положення виявилися проблематичними при спробі учасників гуртка сформулювати відомий принцип верифікації, який в свою чергу і дозволив автору зайнятися дослідженням Віденського гуртка як пролегоменів до Аналітичної традиції в філософії. Принцип верифікації являє собою ледь не єдине надбання Віденського гуртка, оскільки саме це досягнення у філософії, хоча було вже зустрічалося й раніше – точніше у Вільяма з Оккама й Ернста Маха, – все ж таки не було сформульоване точно і, дозволю собі таке формулювання, до кінця. Безумовно саме цей інструмент і дозволив, окрім інструментів логіки, сформулюватися аналітичній традиції.

Коли ми згадуємо про верифікаційний критерій, який був розроблений Віденським гуртком, треба розуміти, що ми кажемо про цей принцип не як про те що належить саме гуртку, а те, що було допрацьовано і перероблено його прихильниками. Насамперед варто зазначити, що задовго до введення принципу верифікації в дискурс Віденського гуртка наприкінці 1920-х років, ідея, сформульована Ернстом Махом про те, що «якщо неможливо підтвердити або спростувати, то це не є предметом науки» [34], була прийнята як засадниче керівництво для критичного рефлексування про науку. Оцінка доказів на користь або проти твердження стала ключовим елементом наукового дискурсу. У 1920-ті

роки Шлік висловив критику метафізики за її спроби висловити в логічно структурованій формі те, що за своєю природою не може бути виражене кваліфікованим змістом досвіду. Проте вже тоді Карнап рухався в бік формального критерію, вимагаючи, щоб емпірично значущі твердження могли бути мислимими хоча б у тому разі, якщо їхня емпірична підтримка або спростування були можливі.

Виникли проблеми у визначенні принципової перевірюваності або підтримки, чи залежить вона від логічної або номологічної можливості, наприклад, фізичного закону тощо. Наприклад, відомо, що ще на початку минулого століття Анрі Пуанкаре ставить питання про природу Науки як такої [39]. Він доходить висновку, що Наука, наукові теорії, гіпотези – це продукт діяльності вчених, продукт їх розуму, в зовнішньому світі їх немає. З цим Віденському гуртку також доведеться працювати. Інше питання викликало розбіжності щодо того, чи має критерій значущості застосовуватися до всіх мов, чи насамперед до формальних, сконструйованих мов. Шлік, зосередившись на логічній можливості та природних мовах, визнавав значущими всі висловлювання, для яких логічно можлива процедура верифікації. Карнап, займаючись сконструйованими мовами, вважав значущими тільки ті висловлювання, для яких номологічно можна придумати процедуру підтвердження або спростування.

Згодом Карнап спробував уточнити свій критерій, вказавши, що значущими є висловлювання, синтаксично правильно сформульовані, і чиї нелогічні терміни зведені до термінів, які трапляються в базових наглядних доказах науки. Важливо зазначити, що його акцент на редукції описових термінів дає змогу переконливо перевірити деякі твердження, але також припускає осмисленість універсальних тверджень за дотримання синтаксичної та термінологічної коректності. Незважаючи на початкові успіхи, підхід до розмежування синтетичних і аналітичних суджень, а також термінів, викликав низку складнощів, ставлячи під

сумнів чітку відмінність між логічними та емпіричними питаннями, аналітичними і синтетичними твердженнями. Карнап, згодом, відійшов від упевненості в тому, що всі теоретичні терміни науки можуть бути пов'язані зі спостережним базисом через редукцію. Це визнання викликало серйозні питання про те, як уникнути небажаних метафізичних тверджень, не утискаючи при цьому значення значущих, оперативних, високоабстрактних наукових тверджень.

Критерій Карнапа, який на початку припускав часткову перевірку і редукцію описових термінів, відкривав можливість для осмисленості універсальних тверджень при дотриманні синтаксичної і термінологічної коректності. Цей новий критерій не вимагав верифікації або фальсифікації, а тільки часткової перевірюваності, щоб включити не тільки універсальні твердження, а й базові твердження науки.

Проте, навіть із цими спробами уточнення, стало зрозуміло, що відмінності між аналітичними і синтетичними висловлюваннями, логічними та емпіричними питаннями не такі однозначні, як вважалося. Питання виникли не тільки щодо явного розмежування, а й щодо того, як визначити необхідний зв'язок між термінами науки і спостережним базисом. Карнап, зрештою, дійшов висновку, що цей ідеал редукції неспроможний, порушуючи важливі питання про те, як зберегти сенс високоабстрактних наукових тверджень, минаючи пастки небажаних метафізичних тверджень.

Таким чином, хоча початкові спроби боротьби з метафізикою Віденського гуртка і спроби ввести ясність у філософське обговорення логічної структури наукових тверджень мали успіх, подальші розбіжності та виклики виявили складнощі у спробах однозначно розмежувати аналітичне й синтетичне, логічне й емпіричне у предметах наукового знання.

Проблема полягала в тому, що проста перевірюваність виявилася недостатнім критерієм для виключення передбачуваних метафізичних тверджень. Ця проблема

зачіпала сам критерій, заснований на твердженнях. Труднощі в цьому підході виникли тому, що емпірична легітимність верифікованих у принципі тверджень поширювалася на всі висловлювання, істинність яких була функціонально пов'язана з ними. Таким чином, висловлювання ставали емпірично значущими, навіть якщо самі вони були порожніми.

Для більшості членів Віденського гуртка проблема виключення метафізичних висловлювань при збереженні термінів високоабстрактних теорій (наприклад, теорії відносності) залишалася невирішеною. До 1950 року, у відповідь на нездатність Айєра врахувати непряму перевірку теоретичних тверджень через їхні наслідки, Гемпель визнав, що «продовжувати пошук адекватного критерію перевіреності в термінах дедуктивних відношень до спостережних суджень марно». Це визнання змусило сповільнити пошуки антиметафізичного змісту принципу. Згодом члени гуртка погодилися з тим, що допустимим є «певний набір метафізичних речень, навіть якщо вони взагалі не мають емпіричного позначення».

Вважається, що місія Віденського гуртка з пошуку значення критерію верифікації в емпіричному світі, обмеженому відчуттями, зазнала невдачі.

Хоча в науковому консенсусі все ще існував поділ на емпіричні (синонім науковим, правильним, істинним) та неемпіричні науки. Наприклад Карл Поппер виразив це так: «Порівняно з фізикою, соціологія і психологія пронизані модою і несвідомими догмами» [40, с. 54]. Кінцевим висновком стало визнання того, що пізнавальна цінність не може бути зведена до того, що є безпосередньо спостережуваним. Ці висновки також підірвали інші спроби боротьби з метафізикою, як-от редукціонізм і фундаменталізм, що зазвичай приписують неопозитивістам. Більше того, навіть зусилля з визначення смислу для природних мов через логічні терміни або перекладу мови природньої в мову формальну зіткнулися з труднощами.

Ці невдалі спроби незмінно спричинили реакцію. У відповідь на провальні спроби побороти метафізику через переформатування мови природної на мову формальну виникли дві течії, кожна з яких пропонувала свій підхід до розв'язання зазначених труднощів. Йдеться про формалістську течію та прагматичну течію. Перша течія пізніше стала відома як логічний емпіризм. Які ж визначальні риси цієї течії?

По-перше, вона була формалістською в тому, що вимагала аналізу значення понять і речень у термінах, які були об'явлені через необхідне і достатнє визначення: це, своєю чергою, вимагало надзвичайної точності й не допускало винятків. По-друге, формалізм вимагав, щоб такий аналіз давався винятково в термінах логічних відношень, також у логічній взаємодії цих понять і співвідношень до інших понять і стверджень: він використовував інструменти формальної логіки.

Водночас не було зрозуміло, чи постраждали філософи, які наголошували на емпіричному значенні та смислі природної мови, однаковою мірою від невдач формалістського проекту. Можливо, це навіть змусило їх полишити боротьбу проти метафізики і «несмислових» тверджень – довести, що метафізика когнітивно не продуктивна. Адже таким філософам, своєю чергою, довелося б відповідати на звинувачення в тому, що завдяки здобуткам формалістського підходу, який показує метафізику суворо безглуздою, їхні спроби продемонструвати неспроможність метафізики постраждають від їхнього ж підходу.

Незважаючи на те, що формалістський підхід став ототожнюватися з логічним емпіризмом як таким, загалом, у самому Віденському гуртку він не отримав загального визнання. Як зазначалося вище, спроби продемонструвати значення природної мови у формальних мовах вочевидь не сприяли спробам схарактеризувати її у формальних термінах, хоча намагалися дотримуватися

умови про необхідні та достатні визначення. Більше того, зрештою Шлік відмовився від спроб своїх колег знайти критерій емпіричної значущості. Погодившись із тим, що розмови про життя після смерті є значущими, але неможливими, якщо слідувати їхньому емпіричному критерію, – а саме тому-то проти них свідчить лише неможливість емпіричної верифікації. Після цього сувору необхідність емпіричної перевірки філософи залишили позаду.

Тепер як прагматична, так і формалістична реакція на марну спробу надати точний формальний критерій верифікації зазнали невдачі, слід поставити запитання: чи не може критика метафізики, що ґрунтується на такому критерії, без точного способу визначення того, коли висловлювання «має смисл», «є осмисленим» (адже діячі гуртка пропонували таврувати твердження, що не пройшли перевірку їхнім так до кінця й не сформульованим критерієм, не осмисленими), розглядатись як упереджене відкидання, а не як об'єктивний стан речей... Такий розвиток ставить під загрозу саму суть точної, позбавленої метафізики, філософії в науковому дусі – саму мету Віденського гуртка. Згода з неспроможністю запропонованих критеріїв осмисленості, таким чином, має свою ціну: якщо не відмова від філософії Віденського гуртка взагалі, то, принаймні, створення альтернативного розуміння того, як мають бути зрозумілі окремі з її положень.

Простеживши за розвитком філософії Віденського гуртка, можна зробити щонайменше два висновки: або що боротися з метафізикою (важливо наголосити, що йдеться про боротьбу з метафізикою в найширшому розумінні) марно, або що з нею потрібно боротися іншими методами. Висновки в даному питанні є дуже важливими для цього дослідження, адже, як буде видно нижче, аналітична традиція дуже тісно пов'язана із Віденським гуртком, тож результати діяльності першої необхідно залежать від підсумків діяльності другого.

2.3. Лінгвістичний поворот аналітичної філософії

Далі аналітична філософія намагалась робити спроби для того, щоб вивести (або сформулювати) ідеальну мову, мрію звести всі засоби висловлень до логічно-точного, без жодних незрозумілих, двосмислових слів (знаків, імен), але на цьому етапі вже можливо помітити, що спроби ці не відрізнялися якоюсь принциповістю, подібно до неопозитивістів. Але на жаль, як було видно вище, – відмовилася від логіцистичного проєкту під враженням від невдач Віденського гуртка.

З огляду на те в аналітичній традиції зароджується новий напрям. Він має багато імен, але найкраще підсумовує досягнення та методологічні прийоми цієї течії така назва: «Аналіз повсякденної мови». «Лінгвістичний поворот» бере свій початок у «Логіко-Філософському Трактаті» Вітгенштейна.

«Перехід від раннього до пізнього Вітгенштайна можна охарактеризувати як тотальну відмову від догматизму, тобто як опрацювання всіх наслідків цієї відмови. Перехід від сфери логіки до сфери граматики звичайної мови як центру уваги філософа» [16]. У 1920-х і на початку 1930-х років логічні позитивісти поглибили цей поворот за рахунок прямої відмови від метафізики; відповідно до свого наукового світогляду вони також прагнули об'єднати його з «філософією ідеальної мови». Лінгвістичний поворот був розвинений в іншому напрямі пізнім Вітгенштейном і «філософами звичайної мови» після нього. Будучи не менш ворожими до метафізики, ніж позитивісти, вони відкинули припущення про те, що філософські проблеми можна розв'язати шляхом реформування, а не уточнення наявної мови» [23].

Дивно, що наступним важливим діячем філософії науки є вже згадуваний Людвіг Відгенштейн. Новий поштовх для аналітичної філософії починається з праці останнього, що має назву «Філософські Дослідження» (1953). У ній він розробляє нові й важливі концепції, до яких ми зараз і звернемося.

Вітгенштейн відкрив нові засоби для розуміння функцій буденної мови – мовні ігри, приватна мова та сімейні подібності.

Перша концепція – концепція «мовних ігор». В ідеї «мовних ігор» полягає розуміння, що смислове значення висловлювань не є статичним і непорушним. Навпаки, воно залежить від контексту, в якому вживається. Вітгенштейн пропонує розглядати мову як інструмент, застосований у різноманітних обставинах, кожна з яких надає свою унікальну «мовну гру». Таким чином, смислове навантаження слова або виразу визначається не тільки його семантикою, а й контекстом, усередині якого воно застосовується. Для розуміння концепції «мовних ігор» буде корисним уявити, що кожна гра – це окрема царина активності, в якій певні слова і вирази набувають свого особливого сенсу. Наприклад, у «мовній грі», яка виникає під час заняттям справжньої гри – терміни можуть мати зовсім інше значення порівняно з їхнім сенсом у випадку, якщо вони вживаються під час іншої «мовної гри» (наприклад слово «ключ» – ключ як інструмент; ключ як музичний символ). Таким чином, розуміння сенсу слів залежить від контексту і мети, для яких вони використовуються. Відкриття Вітгенштейна полягає в тому, що він пропонує розглядати мову не як статичну систему знаків (їх синтаксис, семантику), а розглядати її як динамічний і гнучкий інструмент, що формується в різних сферах людського життя.

Вітгенштейн пропонує розглядати кожную «мовну гру» як своєрідний світ, де певні правила та смисли формують унікальну реальність для учасників цієї гри. Ця концепція відображає ідею, що мова не є ізольованим і однозначним інструментом, а, навпаки, вона є поліморфною і динамічною, змінюючи свою структуру і функції залежно від контексту.

Стосовно філософії, ідея «мовних ігор» підриває традиційні уявлення про мову як нейтральний засіб передачі думок. Вітгенштейн доходить висновку, що

мислення і мова тісно переплетені: не існує нейтральної або абсолютної мови, яку можна було б використати для вираження філософських істин.

У «Філософських дослідженнях» Людвіга Вітгенштейна увага приділяється складній ідеї «приватної мови», що викликає сумніви щодо можливості існування мови, доступної та зрозумілої лише одній людині. Ця тема являє собою глибокий погляд на природу мови та її соціальну функцію.

Вітгенштейн починає свій розгляд з концепції мови, орієнтованої на індивіда, і висловлює серйозні сумніви щодо її функціональності та смислового значення. Він стверджує, що мова, яка існує виключно в приватному, індивідуальному просторі, позбавлена можливості забезпечувати спільність смислу. Для демонстрації цього він вигадав приклад коробок з жуками.

Вітгенштейн запроваджує ідею про те, що мова обов'язково має бути спільною для кількох людей, щоб мати функціональність і смисл.

За його позицією, мова – це не тільки засіб вираження індивідуальних думок, а й засіб комунікації та обміну смислами між різними індивідами. Розуміння смислу слів і виразів ґрунтується на спільному досвіді та згоді між членами суспільства. Вітгенштейн підкреслює, що через те, що мова за своєю сутністю соціальна, поняття «приватної мови» позбавлене сенсу. Мова не може бути повністю ізольованою, доступною тільки одній людині, оскільки її функціональність і смисл залежать від спільного досвіду і згоди групи.

Ключовим аспектом впливу Вітгенштейна став його виклик традиційному обґрунтуванню філософських питань. Він відкидав ідею, що сенс запитань полягає в пошуку якихось абсолютних істин або об'єктивних реальностей. Натомість він пропонував зосередити увагу на мовних іграх і різних контекстах використання мови. Цей напрям децентралізував філософію від прагнення до абсолютної істини і переспрямував її до аналізу мовних форм, що створюють смисл у конкретних ситуаціях.

Вітгенштейнівський лінгвістичний аналіз передбачає, що для повного розуміння філософських питань необхідно поглянути на мову в її конкретних проявах [див. 27]. Замість того, щоб вивчати слова і вирази ізольовано, філософія має аналізувати їхнє використання в рамках різних мовних ігор. Це зміщення фокусу забезпечило переосмислення того, як ми розуміємо філософські проблеми і як ми підходимо до їх вирішення. Цей новий погляд на смисл змінює підхід до аналізу філософських концепцій. Замість того, щоб шукати абсолютні ідеї або універсальні істини, Вітгенштейн пропонує дослідити, як ці ідеї та істини використовуються в конкретних ситуаціях. Він дивиться на мову як на інструмент, що формує смисл у контексті, і, таким чином, пропонує аналізувати філософські проблеми з огляду на їхнє впровадження в мовні практики.

Така нова концепція смислу стала ключовим елементом лінгвістичного повороту в аналітичній філософії. Вона суттєво змінила спосіб підходу до філософських питань, зробивши акцент на мовленнєвій діяльності та повернувши увагу до того, як сенс слів формується і змінюється в контексті їх використання.

Розділ про концепцію сімейних подібностей у «Філософських дослідженнях» Людвіга Вітгенштейна являє собою занурення у філософський аналіз схожості між різними мовними елементами. У своїй роботі Вітгенштейн вводить поняття «сімейних подібностей» як методу для розуміння сенсу слів і виразів. Особлива увага надається ідеї, що родинні подібності відображають не так спільність якихось абстрактних характеристик, як способи, якими слово взаємодіє з іншими в різних мовних обставинах. Це дає змогу уникнути спроб формулювати суворі та всеосяжні визначення, ставлячи акцент на динамічності мовних елементів. Сам Вітгенштейн це пояснює так: ««Ми, скажімо, спостерігаємо різні ігри – настільні, футбол, карткові, боротьбу. Ми не бачимо спільного в них, але фіксуємо певні подібності між ними, деякі з них під час переходу від однієї гри до іншої зберігаються або зникають. А підсумок цих спостережень звучить так: ми бачимо

складну мережу подібностей, що поширюються одна на одну і перехрещуються одна з одною. Подібностей великих і менших» [38].

Відійшовши від розгляду мовленнєвої логіки та граматики як теоретичних конструкцій, «пізній» Вітгенштейн переносить аналіз на рівень їхнього функціонування в реальній мовній практиці, що існує історично та в сьогоденні. У цьому контексті стає зрозумілим, що зробити універсальною, звести людську мову до ідеальної, як це хотів зробити «ранній» Вітгенштейн, неможливо.

2.4. Новий шлях для метафізики

Ще один філософ, який залишив після себе визначну спадщину, – Пітер Стросон. Він вніс суттєві зміни у філософію звичайної мови, створюючи «deskриптивну метафізику». У своїх працях мислитель переглянув основні засоби філософії звичайної мови (наприклад прослідкувати за використанням слова під час певної мовної гри, замість «дослідження сенсу»), хоча сам був упевнений, що його праця є продовженням ідей Вітгенштейна.

До появи Стросона представники всіх аналітичних шкіл одногласно відкидали метафізику, вважаючи метафізичні проблеми або безглуздими, або уявними. Основною метою аналітиків було очищення мови від плутанини, внесеної метафізикою. Стросон дав дещо нове для аналітичної традиції, відновлюючи метафізику в її первісних правах. Він запропонував програму розроблення нової, – «deskриптивної» метафізики на основі аналізу повсякденної мови.

У сфері метафізики Стросона центральне місце посідає концепція «підстав» (обставин). Цей термін пронизує його філософські праці і слугує ключовим елементом для розуміння його підходу до структурування фундаментальних принципів і підстав для тверджень.

Стросон звертає свій погляд до питань про те, що може слугувати підставою для прийняття певних тверджень. Він задається питаннями про природу фундаментальних принципів, які лежать в основі нашого розуміння світу. У його роботах підстави розглядаються як якісь стійкі й незаперечні онтологічні основи (звідси метафізика), на яких будується система філософських тверджень.

Стросон висунув концепцію «deskриптивної метафізики» і виокремив її як напрям, що протистоїть ревізійній або виправлювальній метафізиці. На його переконання, deskриптивна метафізика прагне описати реальну структуру людського мислення, тоді як ревізійна метафізика намагається формувати поліпшену структуру мислення. Він зараховує до філософів-desкриптивістів Аристотеля і Канта, а до тих, хто прагне вдосконалити структуру мислення, – Декарта, Ляйбніца, Берклі. «Deskриптивна метафізика відрізняється від концептуального аналізу попередньої оксфордської філософії не «типом наміру», а більшою «масштабністю та загальністю». Вона прагне «оголити найзагальніші риси нашої концептуальної структури», її «уважне вивчення фактичного вживання слів» може бути єдиним «вірним шляхом у філософії», але його недостатньо для виявлення цих «загальних елементів» і «структурних зв'язків» [25, р. 394].

Стросон надає особливої уваги лінгвістичним методам у своєму підході, стверджуючи, що аналіз повсякденної мови є єдиним надійним способом пізнання реального світу. Він виокремлює дві основні цілі deskриптивної метафізики: виявлення нашої глибинної концептуальної (формотворчої) структури повсякденної мови та розкриття онтологічного змісту, що міститься в мовних структурах. Важливим питанням є – що має на увазі Стросон під терміном «наша концептуальна структура». Яке походження цієї структури – вона належить професору фізики, азіату-власнику фабрики або бармену? На це запитання Стросон відповідає, що існує велике і стійке ядро в людському мисленні, яке не залежить від історії, походження та професії. Саме це ядро він намагається

розкрити. «Важко зрозуміти, як можна аргументувати такі переконання, окрім як показавши їхню співзвучність з концептуальною схемою, якою ми оперуємо, показавши, як вони відображають структуру цієї схеми. Отже, якщо метафізика – це вказівка на причини, добрі, погані чи байдужі, для того, у що ми віримо, байдужих, для того, у що ми віримо інстинктивно, то це і була метафізика» [25, с. 247]. Категорії і поняття, які втілюють цю стійку структуру мислення, за його словами, являють собою як «банальності найвищого мислення», так і «необхідну сутність концептуального апарату найбільш витончених представників людства». Таким чином, віра у «звичайну людину», характерна для філософів «повсякденної мови», зберігається і в дескриптивній метафізиці Стросона. Він доходить висновку, що метафізиці не потрібно приділяти особливу увагу технічним наукам, оскільки все, що може привернути його увагу в мисленні науковців, легко виявляється в найбуденніших думках «людини з вулиці».

Метафізика не включає в себе мету модифікації або корекції структури повсякденного мислення, так само, як філософія «повсякденної мови» не спрямована на виправлення загальноживаних ідіом. Дескриптивна метафізика, згідно з Вітгенштейном, залишає все у вихідному стані. Тому цю форму метафізики слід відрізняти від «ревізійної метафізики», представників якої, на думку Стросона, можна побачити у працях Декарта, Ляйбніца, Берклі. Тоді як «дескриптивна метафізика», як представлено в працях Аристотеля і Канта, обмежується описом фактичної структури нашого мислення про світ, ревізійна метафізика прагне створити досконалішу структуру. Стросон не повністю відкидає ревізійну метафізику, визнаючи її корисність лише у тому разі, якщо вона слугує цілям дескриптивної метафізики, тобто допомагає зрозуміти реальну структуру нашого мислення. Питання про те, яке значення мають спроби корекції наших повсякденних уявлень, залишається одним із ключових питань у сучасній філософії.

Стросон підкреслює, що формальні структури мислення не в змозі повністю передати багатство мовленнєвих дискурсів і охопити розмаїття реальності. Філософ схильний підкреслювати вирішальну роль апріорних форм мови в інтелектуальній діяльності людини. Ці форми представляють універсальні онтологічні структури реальності (метафізичне ядро, про яке йшлося вище). У своїй концепції Стросон фактично поглиблює гносеологію, переміщуючи її фокус із логічної на лінгвістичну площину. Його питання не стосується логічно-апріорних передумов пізнання, а спрямоване на вивчення мовно-фундаментальних структур пізнання, особливо на мовно-мовленнєву визначеність об'єкта і суб'єкта пізнання.

Важливо врахувати, що термін «описова» у концепції Стросона має специфічне значення. У традиційній гносеології цей термін уживають в «обмеженому» значенні, зводячи до простої фіксації певних властивостей або ознак явища, не проникаючи в пояснення його законів (хоча, наприклад, у роботі слідчого або історика чітка фіксація місця і часу подій відіграє важливу роль у їх поясненні). У контексті «описової» метафізики Стросона цей термін виражає її протилежність штучним конструкціям традиційної метафізики. Це опис глибинних структур мови такими, якими вони справді є в процесі її реального функціонування або мовного дискурсу.

Стросон розвиває проблематику «описової» метафізики, дотримуючись ідей «пізнього» Вітгенштейна. Нагадую, що за «пізнім» Вітгенштейном значення мовленнєвих висловлювань залежить не стільки від об'єкта, скільки насамперед від загальних правил, конвенцій і контекстів використання слів, формуючи концептуальну схему мислення. Вітгенштейн стверджував, що значення слова не «заховане» в предметі, а формується в реальній практиці мовлення. Однак, на відміну від Вітгенштейна, Стросон демонструє, що мислення і мовлення, разом із логіко-лінгвістичним аналізом, не можуть обійтися без опори на онтологічні

засади. Вони відображають фундаментальні закономірності буття і є глибинними структурами мови, що забезпечують її реальне функціонування.

Отже, проаналізувавши становлення аналітичної філософії та виокремивши найвідоміших і найпрограмовіших філософів аналітичної традиції, ми взяли за розгляд методів та ідей, якими ця традиція відокремила себе від інших традицій і течій. Ці методи і прийоми були розглянуті нами в цьому розділі і допомогли внести ясність у розуміння аргументації та причин провалів аналітичної програми.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши діяльність основних представників аналітичної філософії, простеживши за розвитком ідей і напрацюваннями мислителів, зараз ми можемо констатувати – спроба побороти метафізику виявилася невдалою. Найбільш справедливим буде твердження, що спроба провалилася під вагою власних гіпотез. «Звичайно, логічний позитивізм закликав до відмови від метафізики, але це було відносно недовго, і логічний позитивізм піддався нападкам за свої власні метафізичні припущення» [див. 14].

Від способів віднайти сенс слів, переходячи у спроби пояснити слова і речення через опис, довершуючи спробами відкинути все, що не може бути перевірено в досвіді, аналітична традиція все одно повернулася до необхідності визнати домагання метафізики існувати, але понад те – бути невіддільною частиною мислення й життя (адже у світі, де перемогли неопозитивісти, людство мусило би відмовитися від математики, логіки, навіть фізики, з огляду на її геть абстрактні сучасні гіпотези й теорії).

Аналітична філософія, як різноманітна і динамічна інтелектуальна традиція, демонструє помітний ступінь плюралізму. На відміну від деяких попередніх етапів, які могли бути пов'язані з більш монолітною позицією, сучасна аналітична філософія охоплює широкий спектр методологій та підходів. Цей плюралізм особливо помітний у розмаїтті перспектив, які аналітичні філософи привносять у свої дослідження, включно з їхнім ставленням до метафізики.

Однією з відмінних рис аналітичної філософії є визнання того, що різні філософи можуть використовувати різні методи та інструменти для вирішення філософських питань (одного тільки Віденського гуртка достатньо для того, щоб привести приклад цього, хоча і несподіваного, судження). Хоча деякі ранні аналітичні філософи, особливо в період логічного позитивізму, могли займати

антиметафізичну позицію, це аж ніяк не є універсальною характеристикою для всієї останньої аналітичної філософії. Насправді, сучасна аналітична філософія охоплює цілий спектр поглядів на метафізику: від тих, хто скептично ставиться до метафізичних тверджень, до тих, хто активно бере участь у метафізичних дискусіях і робить свій внесок у них: це такі значно пізніші діячі як Сол Кріпке, Девід Люїс. «Чим пояснюється така радикальна трансформація новітньої аналітичної філософії? Швидка відповідь: 1) формально-семантичною революцією в модальній логіці, започаткованою Кріпке, який, спираючись на поняття «можливого світу» (а також на поняття «відношення доступності» між можливими світами), легітимізував інтенціональну модальну логічну лексику 2, проаналізувавши її в термінах повної екстенціональної семантичної метамови 3, та 2) тим, що аналітична традиція поступово відмовлялася від емпіризму на користь натуралізму» [див. 20].

Плюралістичний характер аналітичної філософії уможлиблює співіснування різних точок зору в межах традиції. Філософи в межах аналітичної традиції можуть по-різному підходити до метафізичних питань, деякі з них сприймають метафізику як легітимний і цінний шлях дослідження.

Визнання плюралізму в аналітичній філософії також відображає відхід від будь-якої жорсткої догми, яка могла бути характерною для попередніх етапів. Філософи цієї традиції можуть вільно досліджувати різні філософські методології, спираючись на знання з логіки, мови, науки та інших дисциплін. Ця відкритість до різноманітних підходів створює динамічне інтелектуальне середовище, де вчені беруть участь у конструктивних дебатах і роблять внесок у постійний розвиток аналітичної філософії.

Під час переломного етапу в розвитку аналітичної філософії відбулося те, що часто називають «прагматичним поворотом». Цей зсув ознаменував відхід від попереднього акценту на строгому лінгвістичному аналізі та перехід до більш

прагматичної орієнтації. Філософи в межах аналітичної традиції почали визнавати практичну значущість залучення до метафізичних питань, трансформуючи дисципліну із суто лінгвістичного напрямку в сферу, яка безпосередньо зверталася до суттєвих філософських питань. Прагматичний поворот характеризувався відходом від виняткової уваги до мови та принципу верифікації, що домінували в попередній аналітичній філософії, особливо в епоху логічних позитивістів. Філософи почали усвідомлювати, що метафізичні питання, які традиційно вважалися поза межами емпіричної верифікації, тим не менш, мають вирішальне значення для розуміння фундаментальних аспектів реальності та людського досвіду. Таке зміщення фокусу стало ширшим визнанням обмеженості суто лінгвістичного підходу. Аналітичні філософи визнали, що вирішення суттєвих метафізичних питань є не просто вправою лінгвістичного аналізу, а має практичні наслідки для нашого розуміння світу. Поворот до прагматизму уможливив більш цілісний підхід, де важливість повертатись до вирішення – не ігнорування, не елімінування метафізичних питань стала очевидною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. М. МАЛІВСЬКИЙ МЕТАФІЗИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ ДЕКАРТА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУ В ТЕКСТІ «МЕТАФІЗИЧНИХ МЕДИТАЦІЙ» ISSN 2227-7242 (Print), ISSN 2304-9685 (Online) Антропологічні виміри філософських досліджень, 2015, вип. 7. (https://www.researchgate.net/publication/306052241_METAPHYSICAL_REVOLUTION_OF DescarTEs_AND_TRANSFORMATION_OF_THE_ANTHROPOLOGICAL_PROJECT/fulltext/57ac8ab808ae3765c3bab9b6/METAPHYSICAL-REVOLUTION-OF-DESCARTEs-AND-TRANSFORMATION-OF-THE-ANTHROPOLOGICAL-PROJECT.pdf)
2. Вступ до філософії: навч.-метод. посіб з курсу «ФІЛОСОФІЯ» для студентів усіх спеціальностей і форм навчання / Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. 186 с. ISBN 978-617-7675-33-3.
3. Макс Вебер. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К., 1998. С. 264-309.
4. Неопозитивізм як третій етап у розвитку позитивізму. Реферат (<https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13308/>)
5. Найвизначніші філософські категорії. Реферат (<https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13069/>)
6. ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАГИ ПРО СВОЄРІДНІСТЬ УСЬОГО МЕТАФІЗИЧНОГО ПІЗНАННЯ (<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Kant/1.htm>)
7. Рассел Бертран. Історія західної філософії. К., 1995. С. 413-498.
8. Рікер П. Історія та істина / П. Рікер; пер. з фр. В. Шовкуна; наук. ред. Т. С. Голіченко. К.: Видавничий дім «КМ Academia», Університетське вид-во «Пульсари», 2001. 396 с.

9. Стояцька Г. «ПОДОЛАННЯ МЕТАФІЗИКИ»: КОНТРОВЕРЗИ ДЕКОНСТРУКТИВІЗМУ. Нова парадигма, випуск 127.

10. “Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description,” *Proceedings of the Aristotelian Society*, 11: 108–128; reprinted in Bertrand Russell, *Mysticism and Logic and Other Essays*, New York, London: Longmans, Green & Co., 1918, 209–232; also appearing in *Collected Papers*, Volume 6.

11. “The Invariance of Sense”, *The Journal of Philosophy*, 103: 111–144.

12. Anderson, D., and Zalta, E., 2004, “Frege, Boolos, and Logical Objects”, *Journal of Philosophical Logic*, 33(1): 1–26.

13. Aristotle Metaphysics
(https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/-384_-322,_Aristoteles,_Metaphysics,_EN.pdf)

14. Beaney, M. A. (2013). What is Analytic Philosophy? In M. Beaney (Ed.), *The Oxford Handbook of the History of Analytic Philosophy* (pp. 3–29). [1] (Oxford Handbooks). Oxford University Press.
(https://kclpure.kcl.ac.uk/ws/portalfiles/portal/46855212/1Beaney_What_is_Analytic_Philosophy_.pdf)

15. Bertrand Russel. On Denoting. *Mind*, New series, Vol. 14, No. 56 (Oct., 1956), pp. 479-493. Published by: Oxford University Press on behalf of the Mind Association

16. Biletzki, Anat and Anat Matar, "Ludwig Wittgenstein", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL =
(<https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/wittgenstein/>)

17. Bourdeau, Michel, "Auguste Comte", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL =
(<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/comte/>)

18. Classical Philosophy A contemporary introduction Christopher Shields First published 2003 by Routledge 11 New Fetter Lane, London EC4P 4EE Simultaneously published in the USA and Canada by Routledge 29 West 35th Street, New York, NY 10001 2003

19. Collingwood, Robin G. An Autobiography / Robin George Collingwood. – Oxford University Press, 1939. – 167 p

20. Dionysis Christias. The resurgence of metaphysics in late analytic philosophy: A constructive critique.
(<https://www.philing.it/index.php/philing/article/view/210>)

21. DISCOURSE ON THE METHOD OF RIGHTLY CONDUCTING THE REASON, AND SEEKING TRUTH IN THE SCIENCES. BY DESCARTES.
(<https://litteraturesave2.files.wordpress.com/2010/04/discourse-on-the-method-by-rene-descartes.pdf>)

22. Duignan, B. (2023, November 6). *Occam's razor*. *Encyclopedia Britannica*.
(<https://www.britannica.com/topic/Occams-razor>)

23. Glock, H., Kalhat, J.(2018). Linguistic turn. In *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Taylor and Francis. Retrieved 13 Dec. 2023, from
(<https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/linguistic-turn/v-1#:~:text=The%20term%20%27the%20linguistic%20turn,which%20aims%20to%20elucidate%20the>)

24. Hanna Robert. Analytic Metaphysics as a Copernican Devolution in Philosophy.
(<https://againstprofphil.org/2021/11/01/analytic-metaphysics-as-a-copernican-devolution-in-philosophy/>)

25. Hans-Johann Glock Strawson's Descriptive Metaphysics

26. Hatfield, Gary, "René Descartes",
(*The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta &

- Uri Nodelman (eds.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/descartes/>>.)
27. Conceptions of Analysis in Analytic Philosophy (<https://plato.stanford.edu/entries/analysis/s6.html#3>)
28. Irvine, Andrew David, "Bertrand Russell", (*The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/russell/>>.)
29. Is Analytic Philosophy really just Language Philosophy. (<https://philosophy.stackexchange.com/questions/95716/is-analytic-philosophy-really-just-language-philosophy>)
30. Jeff Speaks Russell's 'On denoting', (https://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/2007-8/43904/_HANDOUTS/russell-on-denoting.pdf)
31. Kennedy, D. (1912). St. Thomas Aquinas. In The Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company. (<http://www.newadvent.org/cathen/14663b.htm>)
32. Kile Jones. Analytic versus Continental Philosophy. (2009) (https://philosophynow.org/issues/74/Analytic_versus_Continental_Philosophy)
33. Lumsden S. HEGEL, ANALYTIC PHILOSOPHY AND THE RETURN OF METAPHYSICS. PARRHESIA. NUMBER 11. 2011. P. 89-93. https://parrhesiajournal.org/parrhesia11/parrhesia11_lumsden.pdf
34. Mach, Ernst, 1883, *Die Mechanik in ihrer Entwicklung*, Leipzig: Brockhaus, 9th ed. transl. by T.J. McCormick *The Science of Mechanics*, Chicago: Open Court, 1960.
35. NEW CATHOLIC ENCYCLOPEDIA - High Scholasticism I.C. Brady, p. 759 (<https://isidore.co/misc/Res%20pro%20Deo/New%20Catholic%20Encyclopedia/Theology/Scholasticism.pdf>)

36. Newman, Lex, "Descartes' Epistemology", (*The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/descartes-epistemology/>>.)
37. On sense and reference GOTTLOB FREGE ([https://philosophy.ucsc.edu/courses/images/Frege %20ON%20SENSE%20AND%20REFERENCE.pdf](https://philosophy.ucsc.edu/courses/images/Frege_%20ON%20SENSE%20AND%20REFERENCE.pdf))
38. *Philosophical Investigations (PI)*, 4th edition, 2009, P.M.S. Hacker and Joachim Schulte (eds. and trans.), Oxford: Wiley-Blackwell
39. Poincaré, H. (1913). *The Value of Science* / Henri Poincaré ; translated by George Bruce Halsted [Web edition published by eBooks@Adelaide. – Available at (<https://ebooks.adelaide.edu.au/p/poincare/henri/value-ofscience/index.html>)
40. Popper, Karl. "Normal science and its dangers" / Karl Popper // *Criticism and the Growth of Knowledge: Volume 4* / edited by Imre Lakatos, Alan Musgrave. – Cambridge University Press, 1970. – Pp. 51–58
41. RENÉ DESCARTES *Meditations on First Philosophy With Selections from the Objections and Replies*. Published in the United States by Oxford University Press Inc., New York © Michael Moriarty 2008
42. RICHARD TIESZEN. ANALYTIC AND CONTINENTAL PHILOSOPHY, SCIENCE, AND GLOBAL PHILOSOPHY. *Comparative Philosophy*. Volume 2, No. 2 (2011): P. 4-22. (<https://scholarworks.sjsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1015&context=comparativephilosophy>)
43. Russell 1903: 44, italics in original <https://philarchive.org/archive/ALFROP-2>
44. Simons Peter. Metaphysics in Analytic Philosophy. (<http://www.tara.tcd.ie/handle/2262/75101?show=full>)
45. Slater, John G., 1994, *Bertrand Russell*, Bristol: Thoemmes.

46. Strawson Peter Frederick *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics*. London: Methuen 1959

47. Uebel, Thomas, "Vienna Circle", (*The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/vienna-circle/>>.)

48. WHITEHEAD ALFRED NORTH *PROCESS AND REALITY* AN ESSAY IN COSMOLOGY. The Free Press A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. 866 Third Avenue, New York, N.Y. 10022

49. Wittgenstein Ludwig *Tractatus Logico-Philosophicus* (TLP), 1922, C. K. Ogden (trans.), London: Routledge & Kegan Paul. Originally published as "Logisch-Philosophische Abhandlung", in *Annalen der Naturphilosophische*, XIV (3/4), 1921

50. Wolters, Gereon, 2003, "Carl Gustav Hempel: Pragmatic Empiricist", in , P. Parrini, W. Salmon, M. Salmon 2003, pp. 109–122.